הדרכה למורה
חומש שמות
פרקי יציאת מצרים

לדפי ההדרכה מצורפים

דפים מלווי למידה לתלמידים

שימו לב לתכנון השנתי

המתווה מותאם לשעתיים עד שלוש בשבוע

(מתוך מודעות להבדלים במספר השעות בין בתי הספר)

התכנית מציגה מסגרת זמן ללימוד הפרקים.

כל מורה יתאים את מספר השיעורים לפרק לפי מספר השיעורים שיש לו בשבוע.

פרקים יב-טו: יציאת מצרים- 8 עד 12 שיעורים [כסלו]

מובאות כאן הצעות,

אתם מוזמנים לעיין,

לקחת מה שמתאים ולהתאים את הדפים לכיתות שלכם.

נכתב ע"י צוות מפמ"ר

לכל שאלה, מוזמנים לפנות

לאביבה אריאל 054-766-1481

ליפעת בריואר פינקלשטיין 054-710-6669

לאריאלה עלי 050-763-7971

בס"ד

חומש שמות, כיתה ח׳: יחידה 3 – יציאת מצרים (פרקים יב–טו)

חלוקה לשיעורים ופירושי רש"י נדרשים, לפי מתווה הפיקוח תשפ"ז

מסגרת היחידה

- **היקף:** 8 עד 12 שיעורים (לפי המתווה). ההצעה כאן: 9 שיעורים ועוד שיעור סיכום אופציונלי.
- **זמן:** חודש כסלו.
- **מיומנויות כיתה ח׳:** דפדוף והתמצאות; איתור פרטים; אפיון דמות; השוואה (שלב א).

רעיונות גדולים ליחידה (מתוך המתווה)

- בנוסף לניסים הגדולים, בני ישראל נדרשים לעשות מעשים (מצוות) כדי להיות מוכנים לצאת ממצרים.
- לזיכרון יציאת מצרים יש נוכחות יום־יומית בחיינו כיהודים, והוא מהווה בסיס אמוני לקיומנו כעם.

טבלת סיכום

#	פסוקים	נושא השיעור	רש"י חובה
1	יב, א–כ	הציוויים על פסח מצרים ופסח דורות	(יא) פסח הוא לה' (עד המילה "נמלט") (יג) והיה הדם לכם לאות (יג) וראיתי את הדם
2	יב, כא–כח	העברת הציווי לעם וקיום פסח מצרים	—
3	יב, כט–לו	מכת בכורות ויציאת מצרים	—
4	יג, א–י	מצוות זכר ליציאת מצרים (א)	(ה) את העבודה הזאת (רק המילים "של פסח") (ח) בעבור זה (ט) והיה לך לאות (עד המילה "ובזרוע")
5	יג, יא–טז	מצוות זכר ליציאת מצרים (ב)	—
6	יג, יז–כב	היציאה לדרך	(יז) כי קרוב (עד המילה "למצרים") (כב) לא ימיש
7	יד, א–יד	ליד הים: רדיפה וצעקה	(ד) ואכבדה בפרעה (עד המילים "מתגדל ומתכבד") (ה) ויוגד למלך מצרים [להבנת הפירוש: איקטורין = מרגלים]
8	יד, טו–לא	שלבי הישועה בקריעת ים סוף	(יט) ויסע עמוד הענן (כ) ויהי הענן והחשך (כ) ויאר את הלילה
9	טו, א–כא	שירת הים	—
10	—	שיעור סיכום (אופציונלי)	—

פירוט השיעורים

שיעור 1: הציוויים על פסח מצרים ופסח דורות (יב, א–כ)

- הציוויים לקראת הלילה הראשון: לקיחת השה, שחיטתו, נתינת הדם על המשקוף והמזוזות ואכילתו בחיפזון
- ההבחנה בין פסח מצרים (חד־פעמי) לבין פסח דורות
- אפשרות: השוואה בין פסח מצרים לפסח דורות (מיומנות השוואה, שלב א)

פירושי רש"י חובה:

(יא) פסח הוא לה' (עד המילה "נמלט")

> **פסח הוא לה'.** הַקָּרְבָּן קָרוּי פֶּסַח עַל שֵׁם הַדִּלּוּג וְהַפְּסִיחָה, שֶׁהַקָּבָ"ה הָיָה מְדַלֵּג בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין בָּתֵּי מִצְרִים וְקוֹפֵץ מִמְּצְרֵי לְמִצְרֵי, וְיִשְׂרָאֵל אֶמְצָעִי נִמְלָט.

(יג) והיה הדם לכם לאות

> **והיה הדם לכם לאת.** לָכֶם לְאוֹת וְלֹא לַאֲחֵרִים לְאוֹת. מִכָּאן שֶׁלֹּא נִתְּנוּ הַדָּם אֶלָּא מִבִּפְנִים.

(יג) וראיתי את הדם

> **וראיתי את הדם.** הַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו, אֶלָּא אֲמַר הַקָּבָ"ה: נוֹתֵן אֲנִי אֶת עֵינַי לִרְאוֹת שֶׁאַתֶּם עֲסוּקִים בְּמִצְוֹתַי, וּפוֹסֵחַ אֲנִי עֲלֵיכֶם.

שיעור 2: העברת הציווי לעם וקיום פסח מצרים (יב, כא–כח)

- משה מעביר לזקנים את הציווי (כא–כג)
- "והיה כי יאמרו אליכם בניכם": הבטחת המסורת לדורות (כו–כז)
- "וילכו ויעשו בני ישראל": קיום הציווי (כח)

שיעור 3: מכת בכורות ויציאת מצרים (יב, כט–לו)

- מכת בכורות והצעקה הגדולה במצרים
- פרעה ומצרים מאיצים בעם לצאת
- שאילת כלי כסף וכלי זהב ושמלות

שיעור 4: מצוות זכר ליציאת מצרים (א) (יג, א–י)

- קידוש הבכורות
- מצוות הפסח וחג המצות
- מצוות סיפור יציאת מצרים: "והגדת לבנך"
- מצוות תפילין

פירושי רש"י חובה:

(ה) את העבודה הזאת (רק המילים "של פסח")

> **את העבדה הזאת.** שֶׁל פֶּסַח.

(ח) בעבור זה

> **בעבור זה.** בַּעֲבוּר שֶׁאָקַיֵּם מִצְוֹתָיו, כְּגוֹן פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר הַלָּלוּ.

(ט) והיה לך לאות (עד המילה "ובזרוע")

> **והיה לך לאות.** יְצִיאַת מִצְרַיִם תִּהְיֶה לְךָ לְאוֹת. **על ידך ולזכרון בין עיניך.** שֶׁתִּכְתֹּב הַפָּרָשִׁיּוֹת הַלָּלוּ וְתִקָּשְׁרֵם בָּרֹאשׁ וּבַזְּרוֹעַ.

שיעור 5: מצוות זכר ליציאת מצרים (ב) (יג, יא–טז)

- פטר רחם ופדיון בכור
- שאלת הבן: "מה זאת?"
- "והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך"
- התבוננות: אילו מצוות מופיעות בפרק פעמיים, ומה ההבדל בין שתי ההופעות

שיעור 6: היציאה לדרך (יג, יז–כב)

- מסלול היציאה ממצרים: "ולא נחם א-להים דרך ארץ פלשתים"
- העלאת עצמות יוסף
- תפקידי עמוד הענן ועמוד האש

פירושי רש"י חובה:

(יז) כי קרוב (עד המילה "למצרים")

> **כי קרוב הוא.** וְנֹחַ לָשׁוּב בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ לְמִצְרַיִם.

(כב) לא ימיש

> **לא ימיש.** הַקָּבָּ"ה אֶת עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה. מַגִּיד שֶׁעַמּוּד הֶעָנָן מַשְׁלִים לְעַמּוּד הָאֵשׁ, וְעַמּוּד הָאֵשׁ מַשְׁלִים לְעַמּוּד הֶעָנָן, שֶׁעַד שֶׁלֹּא יִשְׁקַע זֶה עוֹלֶה זֶה.

שיעור 7: ליד הים: רדיפה וצעקה (יד, א–יד)

- חזרת בני ישראל וחנייתם ליד הים
- רדיפת מצרים
- צעקת בני ישראל ותגובת משה: "ה' יִלָּחֶם לכם ואתם תחרישון"

פירושי רש"י חובה:

(ד) ואכבדה בפרעה (עד המילים "מתגדל ומתכבד")

> **ואכבדה בפרעה.** כְּשֶׁהַקָּבָ"ה מִתְנַקֵּם בָּרְשָׁעִים, שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל וּמִתְכַּבֵּד.

(ה) ויוגד למלך מצרים [להבנת הפירוש: איקטורין = מרגלים]

> **ויגד למלך מצרים.** אִיקְטוֹרִין שָׁלַח עִמָּהֶם, וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים שֶׁקָּבְעוּ לֵילֵךְ וְלָשׁוּב, וְרָאוּ שֶׁאֵינָן חוֹזְרִין לְמִצְרַיִם, בָּאוּ וְהִגִּידוּ לְפַרְעֹה בַּיּוֹם הָרְבִיעִי. בַּחֲמִישִׁי וּבַשִּׁשִּׁי רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם, לֵיל שְׁבִיעִי יָרְדוּ לַיָּם, בַּשַּׁחֲרִית אָמְרוּ שִׁירָה, וְהוּא יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח; לְכָךְ אָנוּ קוֹרִין הַשִּׁירָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.

שיעור 8: שלבי הישועה בקריעת ים סוף (יד, טו–לא)

- "דבר אל בני ישראל ויסעו"
- עמוד הענן מבדיל בין המחנות
- קריעת הים, מעבר בני ישראל וטביעת המצרים
- "ויאמינו בה' ובמשה עבדו"

פירושי רש"י חובה:

(יט) ויסע עמוד הענן

> **ויסע עמוד הענן.** כְּשֶׁחָשְׁכָה וְהִשְׁלִים עַמּוּד הֶעָנָן אֶת הַמַּחֲנֶה לְעַמּוּד הָאֵשׁ, לֹא נִסְתַּלֵּק הֶעָנָן כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָגִיל לְהִסְתַּלֵּק עַרְבִית לְגַמְרֵי, אֶלָּא נָסַע וְהָלַךְ לוֹ מֵאַחֲרֵיהֶם לְהַחְשִׁיךְ לְמִצְרַיִם.

(כ) ויהי הענן והחשך

> **ויהי הענן והחשך.** לְמִצְרַיִם.

(כ) ויאר את הלילה

> **ויאר את הלילה.** [וַיָּאֶר עַמּוּד הָאֵשׁ אֶת הַלָּיְלָה] לְיִשְׂרָאֵל, וְהוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם כְּדַרְכּוֹ לָלֶכֶת כָּל הַלַּיְלָה, וְהַחֹשֶׁךְ שֶׁל עֲרָפֶל לְצַד מִצְרַיִם.

שיעור 9: שירת הים (טו, א–כא)

- שירת משה ובני ישראל
- שירת מרים והנשים
- המתווה ממליץ ללמד את השירה בשיעור אחד

שיעור 10: שיעור סיכום (אופציונלי)

- חזרה על נושאי היחידה סביב הרעיון הגדול שנבחר
- אפשרות: משימת סיכום או הערכה

הערות לתכנון

- אם יש פחות שעות: אפשר לאחד את שיעורים 2 ו־3, ואת 4 ו־5 (7 שיעורים, ועם שיעור הסיכום 8).
- אם יש יותר שעות: אפשר לפצל את יב, א–כ לשני שיעורים, אחד על פסח מצרים ואחד על פסח דורות.
- היחידה כוללת את פרק טו רק עד פסוק כא. מפסוק כב (מרה) מתחילה היחידה "הכניסה למדבר" (טבת).
- נוסח רש"י מובא לפי ספריא, ומוגבל לחלק שהמתווה מגדיר כחובה.

שמות יב, א–יג; כא–כג: פסח מצרים, ידע נדרש לשיעור

פרק יב, א–כח בנוי משתי פרשיות: בפסוקים א–כ דיבר ה' אל משה ואל אהרן, ובפסוקים כא–כח נאמרו הדברים לזקני ישראל. בכל אחת מהן שני נושאים: הקרבן שנעשה במצרים בלילה שלפני היציאה, והמצוות לדורות. הפרשיות משלימות זו את זו, ובכל אחת יש פרטים שאינם בשנייה (נחמה ליבוביץ, עיונים בספר שמות).
שיעור זה עוסק בקרבן שנעשה במצרים, הנקרא בלשון חז"ל "פסח מצרים" (משנה פסחים ט, ה).

החודש הזה לכם (א–ב)

לפני הציווי על הקרבן ציווה ה' על סדר החודשים: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה" (ב). לפי פשוטו, הפסוק מדבר על חודש ניסן: ממנו מתחילים למנות את החודשים, ולכן אייר הוא החודש השני וסיון השלישי (רש"י). חז"ל למדו מכאן את מצוות קידוש החודש, המצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל (רש"י בראשית א, א).

ספורנו שמות יב, ב (רשות)

מִכָּאן וָאֵילָךְ יִהְיוּ הֶחָדָשִׁים שֶׁלָּכֶם, לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנְכֶם, אֲבָל בִּימֵי הַשִּׁעְבּוּד לֹא הָיוּ יְמֵיכֶם שֶׁלָּכֶם, אֲבָל הָיוּ לַעֲבוֹדַת אֱחֵרִים וּרְצוֹנָם.

הספורנו מדייק במילה "לָכֶם", החוזרת בפסוק פעמיים: בימי השעבוד הזמן של ישראל היה שייך למשעבדים, ומעתה החודשים שלהם, לעשות בהם כרצונם. הציווי נאמר עוד במצרים, לפני היציאה, וכך כבר המצווה הראשונה מבטאת את הפיכתם לבני חורין.

ציווי הקרבן (ג–יא)

ה' ציווה את כל עדת ישראל לקחת בעשור לחודש שה לכל בית. בית שהיה קטן מכדי לאכול שה שלם נצטרף לשכנו. השה היה תמים, זכר, בן שנה, מן הכבשים או מן העזים. שמרו אותו עד היום הארבעה עשר, ושחטו אותו בין הערביים. מדמו נתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. את הבשר אכלו בלילה, צלי אש, עם מצות ומרורים, ולא הותירו ממנו עד הבוקר; את הנותר שרפו. אכלו אותו כשהם מוכנים לדרך: "מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים, נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם", ובחיפזון. הפסוק מסתיים במילים "פֶּסַח הוּא לַה'" (יא).

בפסוקים אלה "פסח" הוא שם הקרבן, ולא שם החג. רש"י מסביר את מקור השם:

> **רש"י שמות יב, יא (פירוש זה הוא חובה)**
>
> **פסח הוא לה'.** הַקָּרְבָּן קָרוּי פֶּסַח עַל שֵׁם הַדִּלּוּג וְהַפְּסִיחָה, שֶׁהַקָּבָ"ה הָיָה מְדַלֵּג בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין בָּתֵּי מִצְרִיִם, וְקוֹפֵץ מִמִּצְרִי לְמִצְרִי, וְיִשְׂרָאֵל אֶמְצָעִי נִמְלָט.

בתי ישראל ובתי מצרים היו מעורבים זה בזה. הקב"ה דילג מבית מצרי לבית מצרי, והבית הישראלי שביניהם ניצל.

מכת בכורות ואות הדם (יב–יג)

בפסוקים יב–יג עובר הכתוב ממה שנצטוו ישראל למה שיעשה ה' בעצמו: "וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם... וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר... וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים". מול פעולות רבות שנדרשו מישראל, מתוארות כאן פעולות ה'.

במכות הקודמות הבחין ה' בין ישראל למצרים בלי שום סימן (למשל ח, יח; ט, ד), ועכשיו נצטוו ישראל לתת דם על הבתים. שני פירושי רש"י בפסוק יג עונים על כך:

> **רש"י שמות יב, יג (פירוש זה הוא חובה)**
>
> **והיה הדם לכם לאות.** לָכֶם לְאוֹת וְלֹא לַאֲחֵרִים לְאוֹת. מִכָּאן שֶׁלֹּא נָתְנוּ הַדָּם אֶלָּא מִבִּפְנִים.
>
> **וראיתי את הדם.** הַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו, אֶלָּא אָמַר הַקָּבָ"ה: נוֹתֵן אֲנִי אֶת עֵינַי לִרְאוֹת שֶׁאַתֶּם עֲסוּקִים בְּמִצְוֹתַי, וּפוֹסֵחַ אֲנִי עֲלֵיכֶם.

בפירוש הראשון רש"י מדייק במילה "לָכֶם": האות נועד לישראל עצמם, ולא למצרים, ולכן נתנו את הדם בצד הפנימי של הפתח. בפירוש השני רש"י מסביר מה ה' "רואה" בדם, שהרי הכול גלוי לפניו: הוא רואה שישראל עסוקים במצוותיו, ובזכות זה פוסח עליהם.

פרטים נוספים בציווי (כא–כג)

בדברי משה לזקני ישראל (כא–כג) מפורטים פרטים נוספים בציווי: את הדם נתנו ב"אֲגַדַּת אֵזוֹב", מן הדם "אֲשֶׁר בַּסַּף" (בכלי); ו"וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר" (כב).

בפסוק כג חוזרים הביטויים של פסוק יג: "וְרָאָה אֶת הַדָּם... וּפָסַח ה' עַל הַפֶּתַח". בפסוקים ג–יג נאמר מה עושים בדם ואיפה נותנים אותו; בפסוקים כא–כג נאמר במה נותנים אותו, ומה עושים אחר כך. רק משתי הפרשיות יחד מתקבלת התמונה השלמה של הציווי.

לסיכום: בלילה שלפני היציאה נדרשו ישראל לראשונה לקיים מצוות, והקב"ה פסח עליהם בזכות שהיו עסוקים במצוותיו.

שמות יב, א–יג; כא–כג: פסח מצרים

הצעת הוראה

פתיחה

נזכיר שבשיעורים הקודמים למדנו במבט כללי על המכות ועל מטרתן. נשאל: מה עשו בני ישראל בתשע המכות? (תשובות צפויות: לא עשו כלום; חיכו; משה ואהרן פעלו, והעם לא נדרש לדבר.) נקרא יחד את "מתחילים..." ונציג את שאלת השיעור: מה נצטוו ישראל לעשות בלילה שלפני היציאה, ולמה?

שתי פרשיות בפרק

התלמידים ימצאו בחומש את פרק יב, ויזהו לפי פסוקים א ו-כא מי מדבר ואל מי (א–כ: ה' אל משה ואל אהרן; כא–כז: משה אל זקני ישראל). נסביר שבכל פרשייה יש שני נושאים: הקרבן שנעשה במצרים, והמצוות לדורות. התלמידים יימינו את ארבעת טווחי הפסוקים לטבלה בעזרת המילים "לְדֹרֹתֵיכֶם" (יד, יז) ו"לְחֻק לְךָ וּלְבָנֶיךָ" (כד). בשיעור זה נלמד את הטור "הקרבן במצרים", ובשיעור הבא את הטור "מצוות לדורות". (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

החודש הזה לכם

נקרא את פסוקים א–ב, ונסביר שלפי פשוטו "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה" הוא חודש ניסן, ממנו מונים את החודשים (רש"י). רש"י מביא גם את דברי חז"ל, שהקב"ה הראה למשה את הלבנה בחידושה ואמר לו: כשהירח מתחדש, יהיה לך ראש חודש. זו מצוות קידוש החודש, המצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל (רש"י בראשית א, א), עוד לפני היציאה ממצרים. הוראת פירוש הספורנו היא רשות. אם נבחר ללמד אותה, התלמידים ימצאו את המילה שחוזרת פעמיים ("לָכֶם"), ויקראו את הספורנו: בשעבוד הזמן של ישראל היה שייך למשעבדים, ומעתה החודשים שלהם, לעשות בהם כרצונם. נשאל מה ההבדל, לפי הספורנו, בין עבד לבן חורין (עבד אינו שולט בזמנו; בן חורין קובע את זמנו). לאחר מכן נשאל מדוע מתאים שזו תהיה המצווה הראשונה, עוד במצרים (הזמן עובר לידי ישראל עוד לפני היציאה, ובכך מתחילה הפיכתם לבני חורין). מורה שמדלג על ההרחבה יסתפק בהסבר שהמצווה הראשונה ניתנה עוד לפני היציאה, ושהיא מבטאת את המעבר מעבדות לחירות: מעתה ישראל קובעים את לוח הזמנים שלהם.

ציווי הקרבן

התלמידים יקראו בחומש את פסוקים ג–יג וימלאו את ציר הזמן: בתיבות שמעל הקו מה עושים בני ישראל, ובתיבות שמתחת לקו מה עושה ה'. נדגיש שלא כל התיבות יתמלאו, ושגם זה חלק מהמשימה. מעל הקו, לבני ישראל: בעשור לוקחים שה (ג), שומרים אותו עד י"ד (ו), בין הערביים שוחטים ונותנים מן הדם על המזוזות ועל המשקוף (ו–ז), בלילה אוכלים אותו צלי אש עם מצות ומרורים, כשהם מוכנים לדרך ובחיפזון (ח–יא), ובבוקר שורפים את הנותר (י). מתחת לקו, לה', יש פעולות רק בלילה: עובר, מכה כל בכור, עושה שפטים, רואה את הדם ופוסח (יב–יג). (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

נתעכב על משפט ההשלמה: בני ישראל פועלים מעשור לחודש עד הבוקר, וה' פועל בלילה. נשאל מה השתנה לעומת תשע המכות (לראשונה בני ישראל נדרשים לעשות). זה הציר של השיעור.

לפני שנקרא את רש"י על פסוק יא, התלמידים ימצאו בפסוק יג מילה מאותו שורש כמו "פֶּסַח" ("וּפָסַחְתִּי"). נקרא את רש"י, ונסביר שבפסוקים אלה "פסח" הוא שם הקרבן, ולא שם החג. נדגיש שכך גם בשאר התורה: "פסח" הוא הקרבן, והחג נקרא "חג המצות". רק בלשוננו שם הקרבן הפך לשם החג כולו. התלמידים ישלימו: "פסח" הוא שם הקרבן, והוא נקרא כך על שם הדילוג והפסיחה. בתי ישראל ובתי מצרים היו מעורבים זה בזה, והקב"ה קפץ מבית מצרי לבית מצרי, והבית הישראלי שביניהם ניצל. בציור שורת הבתים התלמידים יסמנו חצים מבית מצרי לבית מצרי, ויכתבו "נִמְלָט" בבתים הישראליים.

אות הדם

נשאל: במכות הקודמות ה' הבדיל בין ישראל למצרים בלי שום סימן (ח, יח), אז למה צריך עכשיו דם על הבתים? התלמידים ישערו בכתב (תשובות צפויות: כדי שה' יידע איפה גרים ישראל; כדי שהמשחית יזהה את הבתים). נקרא את רש"י הראשון, שמדייק במילה "לָכֶם": האות נועד לישראל ולא לאחרים, ולכן נתנו את הדם מבפנים.
נקרא את רש"י השני. הקב"ה יודע הכול, וגם בלי סימן הוא יודע היכן גרים ישראל ("הַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו"); הוא "רואה" שישראל עסוקים במצוותיו, ובזכות זה פוסח עליהם. נבנה את התשובה לשאלה 5ד במבנה הזה: בקריאה בלי הפירוש הבנו שה' צריך לראות את הדם כדי לדעת היכן ישראל. רש"י הוסיף שה' רואה בדם שישראל עסוקים במצוותיו, ובזכות זה פוסח עליהם.

מה נוסף בפסוקים כא–כג

נאמר שעד עכשיו למדנו את דברי ה' למשה ולאהרן, ועכשיו נפנה לחלקו השני של הפרק, שבו משה מעביר את ציווי ה' לזקני ישראל, ונשלים פרטים נוספים על קרבן הפסח. התלמידים יקראו בחומש את פסוקים כא–כג וימלאו את הטבלה:

- המקום שבו נותנים את הדם זהה בשתי הפרשיות ("אֶל הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת", כב).
- רק בכא–כג נאמר שנותנים באגודת אזוב, מן הדם אשר בסף, כלומר בכלי (רש"י).
- בלילה: בפסוקים ג–יג אוכלים בחיפזון (ח, יא), ובכא–כג "לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר" (כב).

נקרא את מסגרת "לסיכום:": רק משתי הפרשיות יחד מתקבלת התמונה השלמה. (מיומנות השוואה, שלב א'.)

סיום

נחזור לשאלת השיעור. התלמידים יכתבו מה נצטוו ישראל לעשות ובזכות מה פסח ה' עליהם (כיווני תשובה: לקחת שה, לשחוט, לתת מן הדם, לאכול בחיפזון; ה' פסח עליהם בזכות שהיו עסוקים במצוותיו).
נסכם: הקב"ה לא היה צריך את הדם כדי לדעת היכן ישראל, אלא רצה לראות אותם "עסוקים במצוותיו".

נספח (רשות)

אם הזמן מאפשר, כדאי לקרוא עם התלמידים את מאמר הרב דוד סתיו, "ההחלטה להיות בן חורין", ולענות על המשימות שלצדו (בקובץ הנספח לשיעור 1). המאמר עוסק באותה שאלה, למה צריך דם על הבתים, ומשיב שהאות נועד לישראל עצמם.

שמות יב, יד–כ; כד–כח: חג המצות וקרבן הפסח לדורות, ידע נדרש לשיעור

שיעור זה עוסק במצוות שנצטוו ישראל לדורות. את המצוות האלה לומדים משתי הפרשיות יחד: בדברי ה' למשה ולאהרן (יד–כ) מפורטות מצוות חג המצות, ובדברי משה לזקני ישראל (כד–כז) מפורטת מצוות קרבן הפסח.

חג המצות (יד–כ)

בפסוק יד עובר הציווי מן הלילה שבמצרים אל הדורות הבאים: "וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַה' לְדֹרֹתֵיכֶם, חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ". בפסוקים יד–כ מצווה הכתוב על החג שבעה ימים, מארבעה עשר בניסן בערב עד אחד ועשרים בערב (יח), ואלה מצוותיו:

- אוכלים מצות.
- משביתים את השאור מן הבתים, ושאור לא יימצא בהם כל שבעת הימים.
- אסור לאכול חמץ, ועונש האוכל הוא כרת.
- היום הראשון והיום השביעי הם "מִקְרָא קֹדֶשׁ", ואסורה בהם מלאכה מלבד הכנת אוכל.

חמץ הוא בצק שתפח, והמאפה שנאפה ממנו. שאור הוא בצק שהחמיץ מאוד, כמו המחמצת שמשתמשים בה היום: הוא אינו ראוי לאכילה, ומוסיפים ממנו לבצק חדש כדי שיחמיץ (ע"פ רש"י יט). התורה אוסרת את שניהם.

הביטוי "חֻקַּת עוֹלָם" חוזר פעמיים (יד, יז): אלה מצוות שאינן לשעה, אלא לכל הדורות.

קרבן הפסח לדורות (כד–כז)

אחרי הציווי על הלילה שבמצרים (כא–כג), מצווה הכתוב על הקרבן גם לדורות: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹק לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם" (כד). מצווה זו תלויה בכניסה לארץ: "וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ... וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת" (כה). הבנים ישאלו "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם?" (כו), והתשובה היא "זֶבַח פֶּסַח הוּא לַה', אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם" (כז). מכאן ש"העבודה הזאת" היא קרבן הפסח.

מעבודת מצרים לעבודת ה'

הכתוב קורא לקרבן הפסח "עֲבֹדָה" (כה, כו). בתחילת הספר תיארה המילה הזו את השעבוד: "וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ, וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה" (א, יג–יד). לאורך המכות חזרה שבע פעמים הדרישה מפרעה: "שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי" (למשל ז, טז). עכשיו, בקרבן הפסח, ישראל נצטוו בעבודה הראשונה שיעבדו את ה', והיא "לְחֹק לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם" (כד). ישראל יוצאים מעבודת מצרים אל עבודת הקב"ה, ככתוב: "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא כה, נה).

"וילכו ויעשו" (כח)

הקטע נחתם בקבלת הציווי: "וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כֵּן עָשׂוּ". ישראל קיבלו את ציווי ה' וקיימו אותו כפי שנצטוו. כשהשעבוד הוכבד, נאמר: "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה" (ו, ט). עכשיו, כשהם עוברים מעבודת מצרים לעבודת ה', הם שומעים ועושים.

לסיכום: חג המצות וקרבן הפסח הם "חֻקַּת עוֹלָם"; העם שעבד את מצרים מקבל על עצמו את עבודת ה'.

שמות יב, יד–כ; כד–כח: חג המצות וקרבן הפסח לדורות

הצעת הוראה

פתיחה

נזכיר שבשיעור הקודם למדנו על הקרבן שעשו ישראל במצרים, בלילה שלפני היציאה. נחזור לטבלה שבה מיינו את פסוקי הפרק: למדנו את הטור "הקרבן במצרים", והיום נלמד את הטור "מצוות לדורות", המצוות שנצטוו ישראל לקיים בכל שנה.

שני ציווים לדורות

התלמידים יקראו בחומש את פסוקים יד–כ, דברי ה' למשה ולאהרן, ויכתבו ליד כל מצווה את הפסוק שבו היא נזכרת: אכילת מצות (טו, יח, כ), השבתת השאור (טו, יט), איסור אכילת חמץ (טו, יט–כ), מקרא קודש ואיסור מלאכה (טז). נקרא את המילון ונסביר ששאור הוא כמו המחמצת שאופים בה היום: בצק שהחמיץ מאוד, ואינו ראוי לאכילה, ומוסיפים ממנו לבצק חדש כדי שיחמיץ.

נסביר שכל אלה הן מצוות חג המצות. (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)
נעבור לדברי משה לזקני ישראל (כד–כז). נזכיר את רש"י מהשיעור הקודם: הקרבן נקרא "פסח" על שם הדילוג, שהקב"ה דילג על בתי ישראל, וכך אומר גם פסוק כז: "אֶשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם". נסביר ש"העבודה הזאת" שבפסוקים כה–כו היא קרבן הפסח, כפי שעולה מן התשובה בפסוק כז.
התלמידים ימלאו את טבלת ההשוואה:

- על איזו מצווה מדובר: חג המצות / קרבן הפסח.
- ביטוי שמלמד שזו מצווה לדורות: "חֻקַּת עוֹלָם" (יד, יז) / "לְחָק לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם" (כד).
- מתי מקיימים: מארבעה עשר בניסן בערב עד אחד ועשרים בערב (יח) / כשיבואו לארץ (כה).

נבקש מהתלמידים להציע תבחין משלהם (למשל: מה אסור; מי שואל ומי עונה). נקרא את מסגרת "לסיכום:": את מצוות הפסח לדורות לומדים משתי הפרשיות יחד. (מיומנות השוואה)

מעבודת מצרים לעבודת ה'

נקרא את ההגדרה של מילה מנחה, ונזכיר דוגמה מבראשית: המילה "אח" חוזרת שבע פעמים בסיפור קין והבל (ד, ב–יא), ומדגישה שקין הרג את אחיו.
התלמידים יסמנו בפסוקים א, יג–יד את המילים מהשורש ע-ב-ד (חמש מילים: וַיַּעֲבִדוּ, בַּעֲבֹדָה, עֲבֹדָה, עֲבֹדָתָם, עָבָדוּ).
נשאל מה מדגישה החזרה (את קושי השעבוד). (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

התלמידים ישלימו את המשפטים בתיבות שבציור, שמחוברות בחצים:

- א, יג–יד: ישראל עובדים את מצרים.
- ז, טז: העם יעבוד את ה'. נסביר שזו הדרישה שחזרה שבע פעמים לאורך המכות.
- יב, כה–כו: ישראל עובדים את ה'.

נשאל מה השתנה בין העבודה בפרק א לעבודה בפרק יב, והתלמידים יכתבו את תשובתם (כיווני תשובה: במצרים עבדו בני אדם, "בַּעֲבֹדָה קָשָׁה" ובפרך; עכשיו הם עובדים את ה' בקרבן, במצווה לכל הדורות). נקרא את מסגרת "לסיכום:" ואת הפסוק מוויקרא.

"וילכו ויעשו"

התלמידים יעתיקו מפסוק כח את המילים "וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כֵּן עָשׂוּ". נסביר שבני ישראל קיבלו את הציווי וקיימו אותו. (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

סיום

התלמידים ישלימו: בכל שנה מקיימים ישראל את מצוות חג המצות ואת מצוות קרבן הפסח, ובכך הם עובדים את ה'.
נסכם: בני ישראל, שעבדו את מצרים בעבודה קשה, מקבלים על עצמם את עבודת ה'. גם היום, כשאנו אוכלים מצה ומשביתים חמץ, אנו עובדים את ה'; זו עבודה שמשחררת אותנו מכל שעבוד אחר.
נקרא את השאלה למחשבה, מה יאמר פרעה אחרי מכת בכורות, ולא נענה עליה. נאמר שבשיעור הבא נלמד את מכת בכורות ואת היציאה ממצרים.

שמות יב, כט–לו: מכת בכורות ויציאת מצרים, ידע נדרש לשיעור

בפסוקים כט–לו באה מכת בכורות, ופרעה שילח את ישראל לעבוד את ה'.

מכת בכורות (כט–ל)

"וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַה' הִכָּה כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", כפי שאמר ה' (יב). המכה פגעה בכל שכבות העם, מבכור פרעה היושב על כיסאו עד בכור השבי שבבית הבור, וגם בבכור הבהמה. פרעה, עבדיו וכל מצרים קמו בלילה, "וַתְּהִי צְעָקָה גְּדוֹלָה בְּמִצְרָיִם, כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת" (ל).

פרעה משלח (לא–לב)

פרעה קרא למשה ולאהרן באותו לילה ואמר: "קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי, גַּם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת ה' כְּדַבֶּרְכֶם" (לא). בתחילת הדרך אמר פרעה: "מִי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ... לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה', וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ" (ה, ב); עכשיו הוא עצמו אומר "עִבְדוּ אֶת ה'". הדרישה "שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי", שחזרה לאורך המכות, מתקיימת מפי פרעה.

> **רש"י שמות יב, לא (אינו חובה)**
> **ולכו עבדו את ה' כדברכם.** הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתֶּם וְלֹא כְּשֶׁאָמַרְתִּי אֲנִי. בָּטֵל "לֹא אֲשַׁלֵּחַ", בָּטֵל "מִי וָמִי הַהוֹלְכִים", בָּטֵל "רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג".

כל התנאים שהציב פרעה לאורך המכות בטלו: הסירוב הגמור (ה, ב), השאלה מי ילך (י, ח), והדרישה להשאיר את הצאן והבקר (י, כד). פרעה מקבל את דברי משה ואהרן בלי תנאי, ואף מבקש: "וּבֵרַכְתֶּם גַּם אֹתִי" (לב).

היציאה (לג–לו)

גם העם המצרי דחק בישראל לצאת, "כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים" (לג). ישראל נשאו את הבצק "טֶרֶם יֶחְמָץ", עטוף בבגדיהם על שכמם (לד). כפי שנצטוו (יא, ב), שאלו ממצרים כלי כסף, כלי זהב ושמלות, "וַה' נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם" (לה–לו).

לסיכום: פרעה, שאמר "לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה'", שילח את ישראל לעבוד את ה'.

שמות יב, כט–לו: מכת בכורות ויציאת מצרים

הצעת הוראה

פתיחה

נזכיר שבשיעורים הקודמים למדנו מה נצטוו ישראל לעשות בלילה שלפני היציאה, ומה יעשו בכל שנה לדורות. היום נלמד מה קרה בלילה עצמו.

מה קרה בלילה?

התלמידים יקראו בחומש את פסוקים כט–לו וימספרו את האירועים לפי הסדר: ה' הכה כל בכור (כט), צעקה גדולה במצרים (ל), פרעה קרא למשה ולאהרן (לא), מצרים מיהרו לשלח את העם (לג), העם נשא את בצקו (לד), ובני ישראל שאלו כלי כסף וזהב (לה). (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

נקרא את פסוק כט. התלמידים ישלימו במי פגעה המכה: מבכור פרעה היושב על כיסאו, עד בכור השבי אשר בבית הבור, כלומר בבית האסורים (אונקלוס), וכל בכור בהמה- המכה פגעה בכל שכבות העם, (מן המלך ועד האסיר). נזכיר שכך אמר ה' בציווי על הפסח: "וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (יב).

הוראת ההרחבה היא רשות. אם נלמד אותה, התלמידים ימצאו את המילה שחוזרת ארבע פעמים ("אֲנִי"), ויכתבו מה ההגדה רוצה להדגיש (הקב"ה בכבודו ובעצמו הכה את מצרים וגאל את ישראל, ולא שליח).

פרעה משלח

נקרא את שני הציטוטים של דברי פרעה. התלמידים יסמנו בדבריו בלילה של מכת בכורות את המילה מהשורש ע-ב-ד ("עִבְדוּ"), ונזכיר את המילה המנחה מהשיעור הקודם. התלמידים ימלאו את טבלת ההשוואה:

- על ה': "מִי ה'... לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה'" / "וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת ה'".
- על שילוח ישראל: "לֹא אֲשַׁלֵּחַ" / "קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי, גַּם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".
- מה מבקש לעצמו: לא נזכר / "וּבֵרַכְתֶּם גַּם אֹתִי".

נבקש מהתלמידים להציע תבחין משלהם (למשל: מתי פרעה מדבר; אל מי הוא פונה). (מיומנות השוואה)

נשאל מה השתנה (פרעה, שאמר שאינו מכיר את ה', שולח את ישראל לעבוד אותו, ואף מבקש ברכה), ונזכיר שהדרישה "שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי" חזרה לאורך המכות.

היציאה

התלמידים יעתיקו מפסוק לג את הסיבה שמצרים מיהרו לשלח את העם ("כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים"), ומפסוק לו את המילים שמסבירות למה המצרים נתנו להם כלי כסף וזהב ("וַה' נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם"). נסביר שגם כאן ה' הוא הפועל. (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

הוראת ההרחבה היא רשות. אם נלמד אותה, נזכיר את ברית בין הבתרים, שהתלמידים למדו בכיתה ז. התלמידים ימצאו בבראשית טו את המילים שהתקיימו ביציאה: "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" (יד). (מיומנות דפדוף והתמצאות.)

נשאל על איזו מידה של הקב"ה מעידים הפסוקים (הקב"ה נאמן ומקיים את הבטחותיו, גם אחרי מאות שנים).

סיום

התלמידים יכתבו למה חשוב שדווקא פרעה הוא שאומר "וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת ה'" (כיווני תשובה: מי שהכחיש את ה' נאלץ להודות בו; כוחו של ה' ניכר גם לאויב הגדול ביותר).

נסכם: במכות נראה כוחו של ה' כלפי מצרים, ובלילה הזה פרעה עצמו, שאמר "לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה'", שילח את ישראל לעבוד את ה'.

שמות יג, א–טז: מצוות זכר ליציאת מצרים, ידע נדרש לשיעור

הפרק עוסק במצוות שנצטוו ישראל מיד ביציאה ממצרים, ושמטרתן לזכור את היציאה לדורות. הפרק בנוי משתי פרשיות, כלומר שתי יחידות כתובות נפרדות בספר התורה: א–י ויא–טז. בשתיהן יחד יש ארבע מצוות: קידוש הבכורות, הפסח וחג המצות, סיפור יציאת מצרים ותפילין. חלק מהמצוות נאמרו פעמיים, פעם בכל פרשה: הבכורות, הסיפור לבן והתפילין. הפסח וחג המצות נאמרו רק בפרשה הראשונה. שתי הפרשיות האלה עצמן כתובות בתפילין.

בכורות (ב; יא–טו)

הפרק נפתח בציווי "קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם" (ב). "פטר רחם" הוא הוולד הראשון של האם, זה שפותח את רחמה. המצווה נוהגת בזכרים בלבד, באדם ובבהמה. "קדש לי" פירושו שהבכור שייך לה' ואינו של בעליו.

בפרשה הראשונה הציווי נאמר בקצרה, ופרטיו מפורטים בפרשה השנייה (יב–יג). הדין שונה לפי סוג הבכור:

- בכור בהמה טהורה (פרה, כבש, עז) ניתן לכהן. דמו וחלבו קרבים על המזבח, ובשרו נאכל לכהן (במדבר יח, יז–יח).
- בכור חמור, שהוא בהמה טמאה ואינו קרב על המזבח, נפדה בשה: נותנים לכהן שה במקומו. מי שאינו פודה אותו חייב לערוף אותו.
- בכור אדם נפדה. זו מצוות פדיון הבן, הנוהגת עד היום: כשהבן בן חודש, האב נותן לכהן חמישה שקלים (במדבר יח, טז), ובזה פודה את בנו.

הטעם למצווה בא בתשובה לשאלת הבן "מַה זֹּאת" (יד): במכת בכורות הרג ה' כל בכור במצרים, ובכורות ישראל ניצלו. "עַל כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַה' כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים, וְכָל בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה" (טו). כל בכור שנולד בישראל מזכיר את הלילה שבו ניצלו בכורות ישראל.

הפסח וחג המצות (ג–ז)

התורה מצווה "זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה", ומצרפת לציווי מעשה: "וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ" (ג). המצות מזכירות את הלחם שאכלו ישראל ביציאה, כשמיהרו והבצק לא הספיק להחמיץ (יב, לט).

בפסוקים ו–ז הציווי מתפרט: אוכלים מצות שבעה ימים, והיום השביעי הוא חג לה'. אסור שיימצאו חמץ או שאור בכל גבול ישראל. שאור הוא בצק שהחמיץ מאוד, ומוסיפים ממנו לבצק כדי שיתפח.

בפסוק ה נצטוו ישראל לעבוד בארץ "אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה". הפסוק אינו אומר מהי העבודה, ורש"י מפרש:

> **רש"י (ה) (פירוש זה הוא חובה)**
>
> אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת. שֶׁל פֶּסַח.

כלומר, קרבן הפסח שהקריבו ישראל בליל היציאה (פרק יב) ייעשה בארץ בכל שנה. קרבן הפסח הוא שה שנשחט בערב החג, ונאכל בלילה עם מצה ומרור.

סיפור יציאת מצרים (ח; יד)

בפסוק ח מצווה האב לספר לבנו "בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם". מפסוק זה נלמדת מצוות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר. "בעבור" פירושו "בשביל".

> **רש"י (ח) (פירוש זה הוא חובה)**
>
> בַּעֲבוּר זֶה. בַּעֲבוּר שֶׁאֲקַיֵּם מִצְוֹתָיו, כְּגוֹן פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר הַלָּלוּ.

לפי רש"י, "זה" הן המצוות שמונחות לפני האב בליל הסדר, והוא מצביע עליהן ("הללו"). הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים כדי שיקיימו את מצוותיו.

הסיפור לבן חוזר בפרשה השנייה, והפעם הבן הוא ששואל: "כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה זֹּאת" (יד). האב עונה בסיפור היציאה, "בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם", ומסביר את מצוות הבכורות.

תפילין (ט; טז)

"וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדֶךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ" (ט). בסוף הפרק הציווי חוזר: "לְאוֹת עַל יָדֶךָ וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ" (טז). לפי רש"י (טז), טוטפות הן תפילין. "על ידך" הוא מקומן של תפילין של יד, ו"בין עיניך" הוא מקומן של תפילין של ראש.

רש"י (ט) (פירוש זה הוא חובה)

וְהָיָה לְךָ לְאוֹת. יְצִיאַת מִצְרַיִם תִּהְיֶה לְךָ לְאוֹת. עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ. שֶׁתִּכְתֹּב הַפָּרָשִׁיוֹת הַלָּלוּ וְתַקְשְׁרֵם בָּרֹאשׁ וּבַזְּרוֹעַ.

הפסוק אומר "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת", אבל אינו אומר מה יהיה האות, ואינו מזכיר את המילה "תפילין". רש"י משיב על שני דברים: מה האות? יציאת מצרים עצמה תהיה לך סימן וזיכרון. איך? כותבים את "הפרשיות הללו", כלומר שתי הפרשיות של הפרק, שמספרות על יציאת מצרים, וקושרים אותן ביד ובראש.

בתפילין כתובות ארבע פרשיות:

- קדש (שמות יג, א–י)
- והיה כי יביאך (שמות יג, יא–טז)
- שמע (דברים ו, ד–ט)
- והיה אם שמוע (דברים יא, יג–כא)

מה משותף למצוות

בכל המצוות חוזר אותו טעם: ה' הוציא את ישראל ממצרים ביד חזקה (ג, ט, יד, טז). כך זיכרון יציאת מצרים נשמר באמצעות מעשים קבועים: יומיומי (תפילין), מצווה אחת לשנה (פסח, מצות וסיפור יציאת מצרים), ומצווה שמקויימת כמה פעמים בחיים, בכל לידת בכור (בכורות).

בס"ד

שמות יג, א–טז: מצוות זכר ליציאת מצרים

הצעת הוראה

פתיחה

נזכיר: בפרק יב למדנו על קרבן הפסח ועל ליל היציאה. היום נלמד מצוות שנצטוו ישראל כדי לזכור את היציאה לדורות. בשאלה למה לזכור נעסוק בשיעור הבא.

נקרא את "זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה" (ג) ונציג את השאלה שבמסגרת. כל תלמיד כותב רעיון אחד. נאסוף 3–4 תשובות על הלוח ונשמור אותן לסיום. (דוגמאות: לספר את הסיפור; תמונות; יום זיכרון וטקס; חפץ ששומרים; חג.)

חלק א': מבט על הפרק

נסביר שהפרק בנוי משתי פרשיות, א–י ויא–טז. נמלא יחד את שורת הבכורות כדוגמה, כדי שהתלמידים יבינו מה עליהם לעשות, ואת השאר נשאיר לעבודה בזוגות. את פסוק ה התלמידים יוסיפו אחרי שנלמד את פירוש רש"י.

לקיצור הזמן: בשיעור משימות רבות עם פרטים רבים. מורה שרוצה לקצר יכול למלא מראש חלקים מהטבלאות (למשל את שורת הבכורות בשאלה 1), ולהשאיר לתלמידים להשלים את השאר.

נשאל אילו מצוות כתובות פעמיים.

המצווה	הפרשה הראשונה (א–י)	הפרשה השנייה (יא–טז)
קידוש הבכורות	ב	יב, יג, טו
הפסח וחג המצות	ג, ו–ז (בהמשך השיעור נוסיף את פסוק ה)	X
סיפור יציאת מצרים	ח	יד
תפילין	ט	טז

מכאן נעבור ללמוד כל מצווה בפני עצמה: מהי המצווה, מה פרטיה, ומה היא מזכירה.

חלק ב': קידוש הבכורות

נסביר ש"פֶּטֶר רֶחֶם" הוא הוולד הראשון של האם, והמצווה נוהגת בזכרים. התלמידים יאתרו בפסוקים יב–יג מה עושים בכל בכור (בהמה טהורה: ניתן לה', לכהן; חמור: פודים בשה, ואם לא, עורפים; אדם: פודים). נציין שפדיון הבן נוהג עד היום, כשהבן בן חודש. (מיומנות איתור פרטים.)

רש"י (יג) מסביר למה דווקא חמור: החמורים סייעו לישראל ביציאה, ונשאו את הכסף והזהב שלקחו ממצרים. (הוראת פירוש זה אינה חובה.)

התלמידים יכתבו את טעם המצווה (בכורי מצרים מתו ובכורי ישראל ניצלו, ולכן כל בכור שייך לה'). נדגיש: כל בכור שנולד בישראל מזכיר את הלילה ההוא. (מיומנות איתור פרטים: שכתוב בלשון התלמיד.)

חלק ג': הפסח וחג המצות

בפסוק ג, מיד אחרי "זכור", בא מעשה: "וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ". הציווי לזכור מתקיים באמצעות מעשה. נקרא את פסוקים ו–ז, נסביר ששאור הוא בצק שהחמיץ, ומוסיפים ממנו לבצק כדי שיתפח (מחמצת).

התלמידים יקראו בפרק יב, לט ויסבירו מה מזכירות המצות (את הבצק שלא הספיק להחמיץ, כי גורשו ממצרים בחיפזון). כמו בבכורות, גם כאן המצווה מזכירה רגע מסוים ביציאה.

נשאל מהי "הָעֲבֹדָה הַזֹּאת" (ה), ואחר כך נקרא את רש"י: "שֶׁל פֶּסַח", כלומר קרבן הפסח, שייעשה בארץ בכל שנה (תשובה לשאלה 5: קרבן הפסח). בפסוק ה לא מופיעות המילים לחיפוש, ולכן התלמידים לא כתבו אותו בשאלה 1. עכשיו יוסיפו אותו לשורה "הפסח וחג המצות", בעמודת הפרשה הראשונה. (היום, בליל הסדר, מניחים בקערה זרוע לזכר הקרבן.)

חלק ד': סיפור יציאת מצרים

נקרא את פסוק ח. נשאל בעל פה על מה מצביעה המילה "זה" (תשובות צפויות: על היציאה, על הניסים). נקרא את רש"י ונסביר "בעבור" (בשביל) ו"הללו" (אלה שלפנינו): האב מצביע על הפסח, המצה והמרור שלפניו בליל הסדר (6א). בסעיף 6ב נסביר ששתי ההבנות נכונות: המצוות הן זכר ליציאת מצרים, ואנחנו מקיימים אותן כי יצאנו ממצרים. רש"י מוסיף ומדגיש את הכיוון השני: הקב"ה הוציא אותנו ממצרים כדי שנקיים את מצוותיו. המצוות אינן רק זכר ליציאה, הן גם מטרתה. (תשובה: יצאנו ממצרים כדי שנקיים מצוות.)

פסוק ח ופסוק יד: בפעם אחת האב מספר מיוזמתו, ובפעם השנייה הבן שואל. כך הסיפור עובר מאב לבן, והזיכרון עובר מדור לדור.

חלק ה': תפילין

הפסוק לא אומר מהו האות, ולא מזכיר את המילה "תפילין". נקרא את רש"י: יציאת מצרים היא האות. "לאות על ידך" היא תפילין של יד, ו"ולזכרון בין עיניך" היא תפילין של ראש. כדאי להביא לכיתה תפילין או תמונה של הבתים. נציין: מי שמניח תפילין נושא את סיפור היציאה על גופו בכל יום. התלמידים יכתבו במילים שלהם מהו האות ואיך מקיימים אותו, וישלימו את טבלת היד והראש. נציין ששתי הפרשיות שלמדנו היום ("קדש לי כל בכור", "והיה כי יביאך") כתובות בתפילין, יחד עם "שמע" ו"והיה אם שמוע" מחומש דברים.

לסיכום

נבין מהו הטעם החוזר בכל המצוות, "בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא ה'" (ג, יד, טז; בפסוק ט "בְּיָד חֲזָקָה").

נתייחס לתדירות של כל אחת מהמצוות:

המצווה	בכל יום	בכל שנה	כמה פעמים בחיים
קידוש הבכורות			V (בכל לידת בכור, אדם או בהמה)
הפסח וחג המצות		V	
סיפור יציאת מצרים		V	
תפילין	V		

נחזור לתשובות שעל הלוח ונשאל מה הוסיף הפרק. לתשובות כמו "לספר את הסיפור" נוסיף: התורה ציוותה לספר לבן, בכל שנה. לתשובות כמו "יום זיכרון" או "חג" נוסיף: התורה לא הסתפקה ביום אחד, אלא קבעה מצוות בתדירות שונה: בכל יום, בכל שנה ובכל לידת בכור. לתשובות כמו "חפץ ששומרים" נוסיף: התפילין הן זיכרון שקושרים על הגוף. הרעיון המרכזי: מעשה שחוזר בקביעות, בבית, במשפחה ועל הגוף, מקבע את הזיכרון והופך אותו לחלק מהחיים.

בשיעור הבא נשאל למה התורה מבקשת שנזכור את יציאת מצרים.

שמות יג: למה חשוב לזכור את יציאת מצרים, ידע נדרש לשיעור

על השיעור

השיעור כולו אינו חובה. חשוב לעסוק בשאלה עצמה: למה התורה מצווה לזכור את יציאת מצרים. זהו עיקרון באמונה שלנו: הזיכרון שומר את מה שראו אבותינו בניסים גלויים, ומתוכו אנחנו מאמינים בהשגחת ה' על העולם ועלינו גם כשאין ניסים גלויים.

אפשר לעסוק בכך בעל פה, בסיום השיעור על המצוות בפרק יג שמטרתן להזכיר את יציאת מצרים. אם הזמן מאפשר, כדאי ללמד את השיעור כולו.

העיקר בשיעור הוא פירוש הרמב"ן על יג, טז, בשני חלקים: למה צריך זיכרון קבוע, וניסים גלויים וניסים נסתרים.

ההרחבות (מסומנות ברקע אפור):

- יציאת מצרים בתפילה: היכן מזכירים את היציאה בסידור, בכל יום ובשבת.
- מצוות נוספות שהטעם שלהן יציאת מצרים: ארבע דוגמאות מהתורה, ושני סוגי טעמים, אמונה בה' ויחס לאדם אחר.

פרק יג מונה מצוות שהן זכר ליציאת מצרים, אבל הפסוקים כמעט אינם אומרים למה חשוב כל כך לזכור. על פסוק טז שעוסק בתפילין, כותב הרמב"ן דברים שהוא קורא להם "כלל בטעם מצוות רבות".

למה צריך זיכרון קבוע

רמב"ן (שמות יג, טז) (אינו חובה)

וּבָעֲבוּר כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא יַעֲשֶׂה אוֹת וּמוֹפֵת בְּכָל דּוֹר לְעֵינֵי כָּל רָשָׁע אוֹ כּוֹפֵר,
יְצִוֶּה אוֹתָנוּ שֶׁנַּעֲשֶׂה תָּמִיד זִכָּרוֹן וְאוֹת לַאֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵינוּ,
וְנַעְתִּיק הַדָּבָר אֶל בָּנֵינוּ, וּבְנֵיהֶם לִבְנֵיהֶם, וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן.
וְהִצְרִיךְ שֶׁנִּכְתֹּב כָּל מַה שֶּׁנִּרְאֶה אֵלֵינוּ בָּאוֹתוֹת וּבַמּוֹפְתִים עַל יָדֵינוּ וְעַל בֵּין עֵינֵינוּ,
וְלִכְתֹּב אוֹתוֹ עוֹד עַל פִּתְחֵי הַבָּתִּים בַּמְּזוּזוֹת, וְשֶׁנַּזְכִּיר זֶה בְּפִינוּ בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב... וְשֶׁנַּעֲשֶׂה סֵכָּה בְּכָל שָׁנָה.
וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּהֶן מִצְוֹת רַבּוֹת זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם.

לפני הקטע הזה מסביר הרמב"ן שנס גלוי הוא סוג של הוכחה. כשהקב"ה משנה את הטבע, מתברר שיש בורא לעולם, שהוא יודע מה קורה בו, שהוא משגיח ושהוא יכול. ואם נביא אמר את הנס מראש, מתברר גם שהנבואה אמת. אבל הניסים האלה קרו פעם אחת, והקב"ה אינו עושה נס גלוי בכל דור. לכן ציווה לעשות זיכרון קבוע למה שראו העיניים ולהעביר אותו הלאה: הדור שראה מספר לבניו, והמצוות ממשיכות להזכיר את הנס גם אחרי שעברו דורות.

הרמב"ן מונה כאן מצוות שהן זיכרון כזה: תפילין ("עַל יָדֵינוּ וְעַל בֵּין עֵינֵינוּ"), מזוזה, קריאת שמע ("שֶׁנַּזְכִּיר זֶה בְּפִינוּ בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב") וסוכה.

ניסים גלויים וניסים נסתרים

רמב"ן (שם)

וּמִן הַנִּסִּים הַגְּדוֹלִים הַמְפֻרְסָמִים אָדָם מוֹדֶה בַּנִּסִּים הַנִּסְתָּרִים, שֶׁהֵם יְסוֹד הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ.
שֶׁאֵין לָאָדָם חֵלֶק בְּתוֹרַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עַד שֶׁנַּאֲמִין בְּכָל דְּבָרֵינוּ וּמִקְרֵינוּ שֶׁכֻּלָּם נִסִּים, אֵין בָּהֶם טֶבַע וּמִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם.

ניסים מפורסמים הם הניסים הגלויים ששינו את הטבע לעיני כולם, כמו מכות מצרים וקריעת ים סוף. ניסים נסתרים הם מה שנראה כמהלך רגיל של העולם, ובאמת יד ה' בו. מן הראשונים אדם מגיע להכיר בשניים: מי שיודע שהקב"ה שינה פעם את הטבע לעיני כולם, יודע שהעולם אינו מתנהל מעצמו, ומכאן יכול להאמין שגם מה שנראה רגיל בא ממנו.

האמונה בניסים הנסתרים היא האמונה בהשגחת הקב"ה: כל מה שקורה לאדם ולעם ישראל אינו מקרה ואינו טבע, אלא בהנהגתו. הרמב"ן קורא לה "יסוד התורה כולה", וכותב שבלעדיה "אין לאדם חלק בתורת משה רבנו", מפני שבלי האמונה הזאת אין משמעות לשכר ולעונש, לתפילה ולתשובה: אם העולם מתנהל מעצמו, מעשי האדם אינם משנים דבר.

כך עונה הרמב"ן למה חשוב כל כך לזכור: הזיכרון הקבוע של יציאת מצרים שומר את מה שראו אבותינו, ומתוכו אנחנו מכירים בהשגחת ה' גם בחיינו, כשאין ניסים גלויים.

ההרחבות הבאות מופיעות בדף לתלמיד לפני הרמב"ן, כדי שהתלמידים יראו קודם עד כמה זיכרון היציאה נוכח בחיינו, ורק אחר כך ישאלו למה.

יציאת מצרים בתפילה

יציאת מצרים מוזכרת בכמה מקומות קבועים בסידור:

- בסוף פרשת ציצית, שאומרים בקריאת שמע: "אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹקִים" (במדבר טו, מא).
- בברכה שאחרי קריאת שמע: בשחרית "אמת ויציב" ("מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ ה' אֱלֹקֵינוּ, וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ"), והיא חותמת "גָּאַל יִשְׂרָאֵל"; ובערבית "אמת ואמונה", שגם בה מוזכרת היציאה.
- בקידוש של ליל שבת: "כִּי הוּא יוֹם תְּחִלָּה לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם".

אנחנו מזכירים את יציאת מצרים בכל יום, בבוקר ובערב, ובשבת גם בקידוש. המקור לחיוב הוא "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (דברים טז, ג).

מצוות נוספות שהטעם שלהן יציאת מצרים

בתורה יש יותר משלושים מצוות שהטעם המפורש שלהן קשור ליציאת מצרים. ארבע דוגמאות:

- ישיבה בסוכה: "לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַּסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא כג, מג).
- שחרור עבד עברי והענקה: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ ה' אֱלֹקֶיךָ, עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ..." (דברים טו, טו).
- אהבת הגר: "וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר, כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (דברים י, יט).
- מאזניים ומשקולות הגונים: "מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי צֶדֶק... אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא יט, לו).

יש כאן שני סוגי טעמים. טעם של אמונה: לדעת ולהודות במה שעשה הקב"ה לאבותינו, כמו בישיבה בסוכה (וכך גם הפסח, המצות והתפילין). וטעם שנוגע ליחס בין אדם לחברו: מי שהיה עבד וגר במצרים מחויב ביחסו לחלש ולזר, כמו בשחרור העבד ובאהבת הגר. גם דיוק במשקל ובמידה קשור ביציאת מצרים, וכך גם ציצית, איסור ריבית ומתנות עניים.

שמות יג: למה חשוב לזכור את יציאת מצרים

הצעת הוראה

השיעור כולו אינו חובה.

חשוב לעסוק בשאלה "למה כל כך חשוב שנזכור את יציאת מצרים?", כי זהו עיקרון באמונה שלנו: מתוך הזיכרון אנחנו מאמינים בהשגחת ה' גם כשאין ניסים גלויים.

נעסוק בשאלה בעל פה בסיום השיעור על מצוות הזכר בפרק יג, עם תשובת הרמב"ן בקצרה. אם הזמן מאפשר, נקדיש לשאלה זו שיעור נוסף.

במרכז השיעור עומד פירוש הרמב"ן (יג, טז), שדן בשאלה למה צריך זיכרון קבוע וניסים גלויים וניסים נסתרים.

פתיחה

נזכיר: בשיעור הקודם למדנו ארבע מצוות זכר ליציאת מצרים, וראינו איך התורה דואגת שנזכור: מעשים קבועים, בכל יום, בכל שנה ובכל לידת בכור. נמשיך ונשאל למה זה כל כך חשוב.

נקרא את שאלת הפתיחה. נאסוף 3–4 תשובות על הלוח ונשמור אותן לסיום. (דוגמאות: כדי להודות לה'; כדי שלא נשכח מי אנחנו; כדי שנדע להעריך את החירות; כי זה סיפור העם שלנו.)

יציאת מצרים בתפילה

התלמידים יחפשו בסידור ויעתיקו את המילים שבהן מוזכרת יציאת מצרים. (מיומנות דפדוף והתמצאות.)

המקום בסידור	המילים	מתי אומרים
קריאת שמע והברכה שאחריה	סוף פרשת ציצית: "אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם..."; אמת ויציב: "מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ... וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ"; ובערבית "אמת ואמונה"	בשחרית ובערבית, בכל יום
קידוש של ליל שבת	"זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם"	בליל שבת

נספור יחד: בבוקר ובערב, בכל יום.

מצוות נוספות שהטעם שלהן יציאת מצרים

אפשר לחלק את המקורות בין זוגות ולאסוף במליאה. (מיומנות איתור פרטים.)

המקור	המצווה	למה מוזכרת בה יציאת מצרים
ויקרא כג	ישיבה בסוכה	כדי שהדורות יֵדעו שהקב"ה הושיב את ישראל בסוכות כשהוציאם ממצרים
דברים טו	שחרור עבד עברי והענקה	מי שהיה בעצמו עבד במצרים ונפדה, מחויב לשחרר את עבדו ולא לשלחו ריקם
דברים י	אהבת הגר	היינו גרים במצרים ויודעים מהי תחושת הזרות
ויקרא יט	מאזניים ומשקולות הגונים	הקב"ה שהוציאנו ממצרים דורש יושר גם במסחר

נתעכב על המקור הרביעי: דווקא מצווה שנראית טכנית קשורה ביציאת מצרים. בשאלת הסוגים נבקש דוגמה מכל סוג: טעם של אמונה (סוכה, וגם פסח, מצה ותפילין מן השיעור הקודם); טעם של יחס לאדם אחר (שחרור העבד, אהבת הגר).

חלק א': למה צריך זיכרון קבוע

נקרא את פירוש הרמב"ן (ספרד, לפני כ־800 שנה). לפני הקטע במובא בדף לתלמיד הרמב"ן מסביר שנס גלוי הוא הוכחה שיש בורא שמשגיח ושיכול לשנות את הטבע.

התלמידים יכתבו מדוע ציווה הקב"ה מצוות רבות זכר ליציאת מצרים (הקב"ה אינו עושה נס גלוי בכל דור, ולכן ציווה לעשות זיכרון קבוע למה שראו העיניים ולהעביר אותו לבנים, "וּבְנֵיהֶם לִבְנֵיהֶם"), ויסמנו את המצוות שהרמב"ן מונה (תפילין, מזוזה, קריאת שמע בבוקר ובערב, סוכה). (מיומנות איתור פרטים: שכתוב בלשון התלמיד.) נדגיש: המצוות שלמדנו בשיעור הקודם הן מה שמחליף את הנס הגלוי בכל דור.

חלק ב': ניסים גלויים וניסים נסתרים

לפני הקריאה התלמידים יסמנו אם שלושת המאורעות הם נס, ונאסוף תשובות. אחרי הקריאה נחזור אליהם: קריעת ים סוף היא נס מפורסם; מבצע יונתן והמפגש באוטובוס הם ניסים נסתרים, האחד בחיי האומה והשני בחיי היחיד.

בשאלה הפתוחה התלמידים יסבירו שמי שיודע שהקב"ה שינה פעם אחת את הטבע לעיני כולם, יודע שהעולם אינו מתנהל מעצמו, ומכאן יכול להאמין שגם מה שנראה רגיל בא מאיתו. ובמה מאמינים: בהשגחת הקב"ה, שכל מה שקורה לאדם ולעם ישראל אינו מקרה ואינו טבע, אלא בהנהגתו. נוסיף במליאה מדוע הרמב"ן קורא לאמונה הזאת "יסוד התורה כולה": בלעדיה אין משמעות לשכר ולעונש, לתפילה ולתשובה.

זו נקודה שעשויה לעורר שאלה אמיתית בכיתה- ההשגחה אינה גלויה לעין, ולפעמים קורים דברים קשים. נאמר שהרמב"ן אינו טוען שאנחנו מבינים את ההנהגה, אלא שיש הנהגה.

לסיכום

נחזור לתשובות שעל הלוח ונשאל מה הוסיף הרמב"ן. לתשובות כמו "כדי שלא נשכח" נוסיף: לפי הרמב"ן, הזיכרון בא במקום נס גלוי, שאינו חוזר בכל דור. לתשובות כמו "כדי להודות לה'" נוסיף: מתוך הניסים הגלויים שאנחנו זוכרים, אנחנו מכירים בהשגחת ה' גם בחיינו היום, במה שנראה רגיל.

הרעיון המרכזי: מתוך הזיכרון הקבוע של נס יציאת מצרים אנחנו מאמינים שה' משגיח ומנהיג את העולם גם בהנהגה טבעית ובניסים נסתרים.

מליל הסדר לחומש שמות: שיעור איסוף, ידע נדרש לשיעור

מטרתו של השיעור היא לחבר בין הפסוקים שנלמדו לבין שולחן הסדר.

מן הפרקים אל שולחן הסדר

- הזרוע שבקערה היא זכר לקרבן הפסח, שנצטוו ישראל להקריב לדורות: "וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַה'" (יב, כז).
- מצה: "בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת" (יב, יח). ביציאה אפו ישראל מן הבצק עוגות מצות, "כִּי לֹא חָמֵץ, כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם" (יב, לט).
- מרור: את הפסח אכלו "וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים" (יב, ח).
- בדיקת חמץ וביעורו: "תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם" (יב, טו); "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ" (יג, ז).
- ההגדה ו"מה נשתנה": "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ" (יג, ח). הבנים שואלים: "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם" (יב, כו), "מַה זֹּאת" (יג, יד).
- תענית בכורות: נוהגים שהבכורות מתענים בערב פסח, זכר להצלת בכורי ישראל במכת בכורות (יב, כט; יג, טו).
- שקית המצות על הכתף: בקהילות רבות נוהגים לשאת את המצות על הכתף, כמו "מִשְׂאֹרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם" (יב, לד). יש קהילות שבתחילת ההגדה מעבירים את קערת הסדר מעל ראשי המסובים ואומרים "בְּבֶהָלָה יָצָאנוּ מִמִּצְרַיִם", כלומר בחיפזון, כמו "כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ" (יב, לט).

הסבה (יב, יא)

במצרים אכלו את הפסח "מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים... וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן". בליל הסדר עושים את ההפך, ומסבים. כך מסביר הירושלמי:

> **ירושלמי פסחים י, א**
>
> לְפִי שֶׁדֶּרֶךְ עֲבָדִים לִהְיוֹת אוֹכְלִין מְעוּמָד, וְכָאן לִהְיוֹת אוֹכְלִין מְסוּבִּין, לְהוֹדִיעַ שֶׁיָּצְאוּ מֵעַבְדוּת לַחֵירוּת.

במצרים אכלו כמי שעומדים לצאת; בליל הסדר אוכלים כבני חורין.

ארבע כוסות (ו, ו–ז)

> **ירושלמי פסחים י, א**
>
> מְנַיִין לְאַרְבָּעָה כוֹסוֹת... כְּנֶגֶד אַרְבַּע גְּאוּלּוֹת... וְהוֹצֵאתִי, וְהִצַּלְתִּי, וְגָאַלְתִּי, וְלָקַחְתִּי.

אלה ארבע לשונות הגאולה שנאמרו למשה בפרק ו. כל כוס בליל הסדר היא כנגד שלב בגאולה.

פתיחת הדלת (יב, מב)

> **רמ"א, אורח חיים תפ, א**
>
> וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר "שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ" וְכוּ' קֹדֶם "לֹא לָנוּ", וְלִפְתֹּחַ הַפֶּתַח כְּדֵי לִזְכֹּר שֶׁהוּא לֵיל שְׁמוּרִים, וּבִזְכוּת אֱמוּנָה זוֹ יָבֹא מָשִׁיחַ וְיִשְׁפֹּךְ חֲמָתוֹ עַל הָעַכּוּ"ם. וְכֵן נוֹהֲגִים.

פותחים את הדלת כי הלילה הזה הוא "לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה'" (יב, מב), ואין מה לחשוש; ומתוך האמונה הזאת מצפים לגאולה העתידה.

רבן גמליאל

ההגדה של פסח

רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: פֶּסַח, מַצָּה, וּמָרוֹר.

ההגדה מסבירה כל אחד מהשלושה מפסוק: פסח, "עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בָּתֵּי אֲבוֹתֵינוּ" (יב, כז); מצה, "עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ" (יב, לט); מרור, "עַל שׁוּם שֶׁמֵּרְרוּ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ" (א, יד).

לסיכום: שולחן הסדר נשען כולו על פסוקי היציאה. מה שאוכלים, אומרים ועושים בליל הסדר מחזיר את המסובים ללילה שבו יצאו אבותינו ממצרים.

מליל הסדר לחומש שמות: שיעור איסוף

הצעת הוראה

הערה: *השיעור בא אחרי שני השיעורים על פרק יג, כסיכום של פרקים יב–יג. אפשר ללמד אותו גם סמוך לפסח, כשיעור חזרה.*

פתיחה

על שולחן בקדמת הכיתה נניח חפצים מליל הסדר: קערת סדר עם זרוע ומרור, מצות, הגדה, נר ונוצה, ושקית מצות. אם אין חפצים, נקרין תמונה של שולחן סדר ערוך. נשאל: מה מכל זה מוכר לכם מהפרקים שלמדנו? (תשובות צפויות: המצה, המרור, קרבן הפסח, הסיפור לבנים.) נאמר שהיום נגלה שכמעט לכל דבר על השולחן יש מקור בפסוקים.

עבודה בקבוצות

כל קבוצה מקבלת סט של עשרה כרטיסים (קובץ הכרטיסים, ארבעה בעמוד, להדפסה ולגזירה), וכל תלמיד מקבל דף תשובות. הקבוצה עונה על שישה כרטיסים לפחות, ועל יותר אם היא מספיקה, וכל תלמיד כותב את התשובות בטבלה שבדף. ננחה כל קבוצה להתחיל בכרטיס אחר (למשל: קבוצה א מכרטיס 1, קבוצה ב מכרטיס 4, קבוצה ג מכרטיס 7, קבוצה ד מכרטיס 9). התלמידים מוצאים בעצמם את הפסוק בתוך הפרק. (מיומנות דפדוף והתמצאות.)

התשובות:

- כרטיס 1, הזרוע: "וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַה'" (יב, כז).
- כרטיס 2, מצה: "בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת" (יב, יח); "וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק... כִּי לֹא חָמֵץ" (יב, לט).
- כרטיס 3, מרור: "וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ" (יב, ח).
- כרטיס 4, נר ונוצה (בדיקת חמץ): "תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם" (יב, טו) או "שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם" (יב, יט); "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ" (יג, ז).
- כרטיס 5, ההגדה: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ" (יג, ח); "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם" (יב, כו).

- כרטיס 6, תענית בכורות: יג, טו (וגם יב, כט).
- כרטיס 7, המצות על הכתף: "מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם" (יב, לד). המנהג לומר "בִּבְהִילוּ יָצָאנוּ מִמִּצְרַיִם" מזכיר את החיפזון שבו יצאו: "כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ" (יב, לט).
- כרטיס 8, הסבה: "מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים... וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן" (יב, יא).
- כרטיס 9, פתיחת הדלת: "לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה'" (יב, מב).
- כרטיס 10, ארבע כוסות: וְהוֹצֵאתִי, וְהִצַּלְתִּי, וְגָאַלְתִּי, וְלָקַחְתִּי (ו, ו–ז).

בזמן העבודה נעבור בין הקבוצות. כשקבוצה מגיעה לכרטיס 8, נקרא איתה את דברי הירושלמי (פסחים י, א): "לְפִי שֶׁדָּרֵךְ עֲבָדִים לִהְיוֹת אוֹכְלִין מְעוּמָּד, וְכָאן לִהְיוֹת אוֹכְלִין מְסוּבִּין, לְהוֹדִיעַ שֶׁיָּצְאוּ מֵעַבְדוּת לַחֵירוּת". במצרים אכלו כמי שעומדים לצאת, ובליל הסדר אוכלים כבני חורין. כשקבוצה מגיעה לכרטיס 9, נסביר שהלילה הזה הוא "לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה'" (יב, מב), ולכן פותחים את הדלת בלי חשש, ומתוך האמונה הזאת מצפים לגאולה העתידה.

השיעור על פרק ו היה רשות. בכיתה שלמדה אותו, נזכיר בכרטיס 10 את ארבע לשונות הגאולה ואת הקשר לארבע הכוסות. בכיתה שלא למדה אותו, התלמידים יקראו את פסוקים ו–ז בפעם הראשונה, ולכן בכרטיס מצוינים מספרי הפסוקים.

אם תלמידים ישאלו אם כל מה שעל השולחן הוא מצווה מן התורה, נשיב שיש בו גם תקנות חכמים ומנהגים, וכולם נשענים על פסוקי הפרקים.

במליאה: רבן גמליאל

נקרא את דברי רבן גמליאל מן ההגדה: "כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ". התלמידים יכתבו את הפסוק לכל אחד מהשלושה: פסח (יב, כז), מצה (יב, לט) ומרור (א, יד). נזכיר שפסוק המרור הוא הפסוק שבו סימנו את המילה המנחה "עבודה" בשיעור על חג המצות וקרבן הפסח לדורות.

סיום

התלמידים יכתבו איזה מסר חשוב, לדעתם, כדאי לקחת מיציאת מצרים (כיווני תשובה: יצאנו מעבדות לחירות; הקב"ה בעצמו גאל אותנו; יצאנו כדי לעבוד את ה'; כשם שה' גאל אותנו ממצרים, כך יגאל אותנו בגאולה השלמה).

נסכם: בליל הסדר אנו מקיימים את מצוות "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ". הפסח, המצה והמרור, וכל מה שעל השולחן, מספרים את חסדי ה' שהוציאנו מעבדות לחירות, כדי שנהיה עבדיו. וכשם שגאל את אבותינו ממצרים, כך אנו מאמינים ומצפים לגאולה השלמה, במהרה בימינו.

כרטיס 1: הזרוע בקערה

בקערת הסדר מניחים זרוע, זכר לקרבן הפסח.

מצאו בפרק יב את הפסוק שבו הקרבן נקרא "זֶבַח פֶּסַח", והעתיקו את המילים.

כרטיס 2: מצה

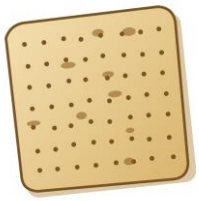

א. מצאו בפרק יב פסוק שמצווה לאכול מצות בערב.

ב. מצאו בפרק יב פסוק שמספר למה אפו ישראל מצות ביציאה ממצרים.

כרטיס 3: מרור

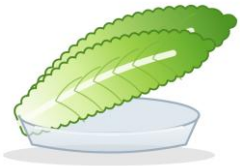

מצאו בפרק יב את הפסוק שמצווה לאכול את קרבן הפסח עם מרורים, והעתיקו את המילים.

כרטיס 4: נר ונוצה

בליל י"ד בניסן בודקים את הבית מחמץ, ובבוקר שורפים את החמץ.

מצאו בפרקים יב–יג שני פסוקים שאוסרים שיימצא או ייראה חמץ.

כרטיס 5: ההגדה

בליל הסדר הילדים שואלים "מה נשתנה", וההורים מספרים את סיפור היציאה.

א. מצאו בפרק יג פסוק שמצווה לספר לבן.

ב. מצאו בפרק יב פסוק שבו הבנים שואלים, והעתיקו את שאלתם.

כרטיס 6: תענית בכורות

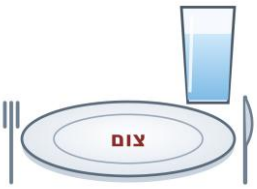

בערב פסח נוהגים שהבכורות מתענים.

מצאו בפרק יג את הפסוק שמסביר למה הבכורות שייכים לה'.

כרטיס 7: המצות על הכתף

בקהילות רבות נוהגים לשאת את המצות בשקית על הכתף. ויש קהילות שבתחילת ההגדה מעבירים את קערת הסדר מעל ראשי המסובים, ואומרים: "בְּבֶהִילוּ יָצָאנוּ מִמִּצְרַיִם" (בחיפזון יצאנו ממצרים).

מצאו בפרק יב פסוק שמתאר את בני ישראל נושאים את הבצק על הכתף, והעתיקו את המילים.

כרטיס 8: הסבה

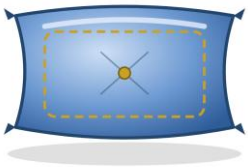

בליל הסדר אוכלים בהסבה, נשענים על צד שמאל.

א. מצאו בפרק יב איך אכלו ישראל את הפסח במצרים, והעתיקו.

ב. במה זה שונה מליל הסדר?

כרטיס 9: פתיחת הדלת

לפני "שפוך חמתך" פותחים את הדלת. כך כותב הרמ"א (שולחן ערוך, אורח חיים תפ, א):

"...וְלִפְתֹּחַ הַפֶּתַח כְּדֵי לִזְכֹּר שֶׁהוּא לֵיל שִׁמּוּרִים, וּבִזְכוּת אֱמוּנָה זוֹ יָבֹא מָשִׁיחַ..."

מצאו בפרק יב את הפסוק שבו הלילה נקרא "לֵיל שִׁמֻּרִים".

כרטיס 10: ארבע כוסות

חז"ל אמרו שארבע הכוסות הן כנגד ארבע לשונות של גאולה (ירושלמי פסחים י', א).

מצאו בפרק ו, פסוקים ו–ז, ארבעה פעלים שמתארים מה יעשה ה' לישראל, והעתיקו.

שמות יג, יז–כב: היציאה לדרך, ידע נדרש לשיעור

הפסוקים מתארים את תחילת המסע: הדרך שבה הוביל הקב"ה את העם, העלאת עצמות יוסף, ועמוד הענן ועמוד האש.

מסלול היציאה (יז–יח)

"וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא, כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה" (יז). הדרך הקצרה לכנען עברה לאורך חוף הים, בארץ פלשתים, ושם היה העם פוגש מלחמה ונבהל. לכן "וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם סוּף" (יח).

> **רש"י שמות יג, יז** (פירוש זה הוא חובה)
>
> כִּי קָרוֹב הוּא. וְנוֹחַ לָשׁוּב בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ לְמִצְרַיִם.

"כִּי קָרוֹב הוּא" נשמע כמו סיבה ללכת בדרך הזו. רש"י מסביר שזו הסיבה שלא הלכו בה: דרך קצרה לכנען היא גם דרך קצרה חזרה למצרים.

"וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (יח): העם אמנם יצא עם נשק, אבל עם שהיה משועבד שנים רבות לא היה מורגל במלחמה. בפסוק יש לשון נופל על לשון: "נָחָם" פירושו הנחה אותם, ו"יִנָּחֵם" פירושו יתחרט. הקב"ה לא הנחה את העם בדרך הקצרה, כדי שלא יינחמו על היציאה.

עצמות יוסף (יט)

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ, כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (יט). הפסוק מצטט את שבועת יוסף בסוף ספר בראשית (נ, כה): "פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה", כלומר: הקב"ה ודאי יזכור אתכם ויגאל אתכם, וכשזה יקרה, העלו אותי איתכם. עכשיו, כשבאה הגאולה, קיים משה בעצמו את השבועה.

הרחבה (כדאי ללמד אותה רק אם התלמידים מכירים את בראשית נ):

> **לקח טוב (פסיקתא זוטרתא) שמות יג, יט**
>
> יוֹסֵף זָכָה לִקְבֹּר אֲבִיו, שֶׁאֵין בְּאֶחָיו גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת אָבִיו" (בראשית נ, ז), לְפִיכָךְ זָכָה וְלֹא נִתְעַסֵּק בּוֹ אֶלָּא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, שֶׁאֵין בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף".

מידה כנגד מידה: יוסף, הגדול שבאחיו, קבר בעצמו את אביו, ולכן זכה שהגדול שבישראל יטפל בעצמותיו.

עמוד הענן ועמוד האש (כ–כב)

"וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדָּרֶךְ, וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם, לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה" (כא). עמוד הענן הראה את הדרך ביום, ועמוד האש האיר בלילה, וכך יכלו בני ישראל ללכת בכל שעה.

> **רש"י שמות יג, כב** (פירוש זה הוא חובה)
>
> לֹא יָמִישׁ. הַקָּבָ"ה אֶת עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה. מַגִּיד שֶׁעַמּוּד הֶעָנָן מַשְׁלִים לְעַמּוּד הָאֵשׁ, וְעַמּוּד הָאֵשׁ מַשְׁלִים לְעַמּוּד הֶעָנָן, שֶׁעַד שֶׁלֹּא יִשְׁקַע זֶה עוֹלֶה זֶה.

"לֹא יָמִישׁ" (כב) פירושו לא הסיר. עמוד אחד עלה עוד לפני שהשני שקע. כך ליווה הקב"ה את העם בכל רגע, גם בזמן המעבר בין יום ללילה.

בפסוקים אלה רואים את השגחת הקב"ה על העם בתחילת דרכו: הוא בחר לעם דרך שיוכל לעמוד בה, והוביל אותו בעצמו ביום ובלילה.

שמות יג, יז–כב: היציאה לדרך

הצעת הוראה

פתיחה

נזכיר לתלמידים שבשיעורים הקודמים למדנו את המצוות שמזכירות את יציאת מצרים ואת הטעם שלהן. היום נעבור מן המצוות אל היציאה עצמה, אל הצעדים הראשונים של העם בדרך.
נפתח בשאלה: כשרוצים להגיע למקום, האם תמיד כדאי לבחור בדרך הקצרה ביותר? נשמע כמה תשובות קצרות, ונציב את שאלת הפרק: הקב"ה בחר לעם ישראל דווקא דרך ארוכה, במדבר, ולא את הדרך הקצרה. מדוע?

חלק א: באיזו דרך יצאו? (יז–יח)

נקרא את פסוקים יז–יח. ננחה את התלמידים לסמן את שתי הדרכים: הדרך שבה לא הנהיג הקב"ה את העם (דרך ארץ פלשתים, הקצרה, לאורך חוף הים), והדרך שבה כן הנהיג (דרך המדבר, ים סוף). אחר כך נסמן את הטעם שהפסוק נותן: "פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה". בדרך הקצרה היה העם פוגש מלחמה, ועם שיצא זה עתה מעבדות עלול היה להתחרט ולשוב. (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)
נלמד את רש"י על "כי קרוב הוא" בשלושה שלבים. קודם נשאל: האם העובדה שהדרך קרובה היא סיבה ללכת בה או לא ללכת בה? נאסוף השערות. אחר כך נקרא את רש"י ("ונוח לשוב באותו הדרך למצרים"), ונבקש לנסח: דרך קצרה לכנען היא גם דרך קצרה חזרה למצרים. לבסוף נראה את החידוש: בקריאה ראשונה "קרוב" נשמע כיתרון, ורש"י מלמד שזו דווקא הסכנה. (מיומנות הבנת פירוש רש"י.)
נוסף על כך, כדאי לעמוד על הבסיס לפירוש רש"י בתוך הפסוק (שלב הקישור השני: על מה מתבסס הפרשן). נפנה את התלמידים אל המילים שסימנו קודם, "פֶּן יִנָּחֵם הָעָם... וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה". החשש המפורש בפסוק הוא החזרה למצרים, ומכאן למד רש"י שדרך קרובה מסוכנת, מפני שקל לשוב בה. כך מתברר שפירוש רש"י נשען על המשך הפסוק עצמו. (בדף, שאלה 3.)
נעמוד על לשון נופל על לשון בפסוק: "נָחֵם" פירושו הנהיג, ו"יִנָּחֵם" פירושו יתחרט. נבקש מהתלמידים להרכיב את הרעיון במשפט אחד (הקב"ה לא הנהיג את העם בדרך הקצרה, כדי שלא יתחרטו ויחזרו). על "וַחֲמֻשִׁים" (יח) נעיר בקצרה: העם יצא עם נשק, אבל מה שחסר לו לא היה נשק אלא ניסיון וכוח עמידה במלחמה, אחרי שנים רבות של שעבוד.

חלק ב: עצמות יוסף (יט)

נקרא את פסוק יט. הפסוק מזכיר שבועה, וננחה את התלמידים לחפש אותה בבראשית פרק נ (מיומנות דפדוף והתמצאות). נראה שיוסף השביע את בני ישראל להעלות את עצמותיו בעת הגאולה. נסביר את "פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים

אֶתְכֶם": הקב"ה ודאי יזכור ויגאל אתכם. נעמוד על החשיבות: יוסף האמין בגאולה דורות רבים לפני שבאה, ומשה, ברגע היציאה, דאג לקיים את השבועה בעצמו.
את המדרש (הרחבה) נלמד רק אם התלמידים מכירים את בראשית נ. נקרא אותו ונראה בו מידה כנגד מידה: יוסף, הגדול שבאחיו, טרח בעצמו בקבורת אביו, ולכן זכה שהגדול שבישראל, משה, יטפל בעצמותיו.

חלק ג: עמוד הענן ועמוד האש (כ–כב)

נקרא את פסוקים כא–כב. ננחה את התלמידים למלא את הטבלה המשווה בין שני העמודים: מתי כל אחד פעל (ענן ביום, אש בלילה) ומה תפקידו (הענן להראות את הדרך, האש להאיר). בזכות שניהם יכלו ללכת יומם ולילה. (מיומנות השוואה, שלב א.)
נלמד את רש"י על "לא ימיש". נעמוד על הליווי הרציף: עמוד אחד עלה עוד לפני שהשני שקע, ולא היה רגע בלי הנהגת ה'. התלמידים יזהו למה מכוונת כל מילה "זה" בסוף הפירוש ("עד שלא ישקע זה עולה זה"). בערב, "זה" הראשון הוא עמוד הענן, שעדיין לא שקע, ו"זה" השני הוא עמוד האש, שכבר עולה. נשאל בעל פה מה קורה בבוקר (להפך: עמוד האש עדיין לא שקע, ועמוד הענן כבר עולה). כך מתברר מה שרש"י אומר: כל עמוד משלים את חברו.

לסיום

נאסוף: בפרק זה ראינו כיצד השגיח הקב"ה על העם בתחילת דרכו. נבקש מהתלמידים שתי דרכים שבהן בא הדבר לידי ביטוי (בחירת דרך שהעם יוכל לעמוד בה, וההנהגה בעמוד הענן ובעמוד האש).
נחזור לשאלת הפתיחה ונראה שהדרך הארוכה נבחרה דווקא לטובת העם: הדרך הארוכה שבחר הקב"ה אינה עונש אלא חסד. יש בחיים דרכים שנראות כעיכוב או כהקפה מיותרת, ודווקא בהן מתחזק האדם ומתכונן למה שעוד לפניו. ועמוד הענן ועמוד האש מלמדים שגם ברגעי המעבר, כשאור אחד מסיים את תפקידו, האור הבא כבר כאן: אין רגע שבו העם נשאר בלי הנהגת ה'.

בשיעור הבא נגיע לפרק יד. הקב"ה יורה לעם לשוב ולחנות ליד הים, ושוב תיבחר דרך שנראית תמוהה. שם יתברר לשם מה.

בס"ד

שמות יד, א–יד: ליד הים, רדיפה וצעקה, ידע נדרש לשיעור

הפסוקים מתארים את הימים הראשונים אחרי היציאה: הקב"ה מורה לעם לחנות ליד הים, פרעה רודף אחריהם, והעם נבהל וצועק.

החנייה ליד הים (א–ד)

הקב"ה ציווה על העם לחזור לאחור ולחנות מול הים. פרעה יחשוב: "נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ, סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר" (ג), כלומר העם תועה במדבר ואין לו לאן להמשיך, ולכן ירדוף אחריו. הקב"ה מגלה למשה מראש את מטרת המהלך: "וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל חֵילוֹ, וְיֵדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'" (ד).

> **רש"י שמות יד, ד** (פירוש זה הוא חובה)
> וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה. כְּשֶׁהַקָּבָ"ה מִתְנַקֵּם בָּרְשָׁעִים, שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל וּמִתְכַּבֵּד.

רש"י מסביר שלא שפרעה יכבד את הקב"ה, אלא שכבוד ה' יבוא מן העונש: כשפרעה וחילו ייענשו לעיני כולם, יתגדל שמו של הקב"ה.

"וַיַּעֲשׂוּ כֵן" (ד): העם קיים את הציווי, אף שפירושו התקרבות אל הרודפים.

המרדף (ה–ט)

"וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם" (ה). פרעה עצמו שילח את העם, ולכן צריך להבין מה סופר לו ומדוע כתוב "ברח".

> **רש"י שמות יד, ה** (פירוש זה הוא חובה)
> וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם. אִיקְטוֹרִין שָׁלַח עִמָּהֶם, וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לִשְׁלִשֶׁת יָמִים שֶׁקָּבְעוּ לֵילֵךְ וְלָשׁוּב, וְרָאוּ שֶׁאֵינָן חוֹזְרִין לְמִצְרַיִם, בָּאוּ וְהִגִּידוּ לְפַרְעֹה בַּיּוֹם הָרְבִיעִי. בַּחֲמִישִׁי וּבַשִּׁשִּׁי רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם, לֵיל שְׁבִיעִי יָרְדוּ לַיָּם, בַּשַּׁחֲרִית אָמְרוּ שִׁירָה, וְהוּא יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח; לְכָךְ אָנוּ קוֹרִין הַשִּׁירָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.

משה ביקש מפרעה "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים" (ה, ג), ופרעה שלח עם העם מרגלים (איקטורין). כשעברו שלושה ימים והעם לא חזר, הבינו המרגלים שהעם ברח, וסיפרו לפרעה ביום הרביעי. רש"י ממשיך ומונה את הימים: קריעת הים הייתה בליל שביעי של פסח, ולכן קוראים בו את שירת הים.

פרעה ועבדיו התחרטו ששילחו את העם, ויצאו למרדף. הכתוב חוזר כמה פעמים על הרכב, הסוסים והפרשים של מצרים (ו–ט), כי בניצחון על הכוח הזה יתגלה כבוד ה'. בני ישראל, לעומתם, יצאו "בְּיָד רָמָה" (ח), כלומר בגלוי ובראש מורם (ע"פ אונקלוס ורש"י).

הצעקה ותשובת משה (י–יד)

כשראו בני ישראל את המצרים, "וַיִּירְאוּ מְאֹד" (י). הם צעקו אל ה', ופנו אל משה בתלונה: "כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר" (יב).

בפסוקים י–יג המילה "מצרים" חוזרת שבע פעמים, והיא מילה מנחה בקטע. היא מדגישה שישראל אמנם יצאו ממצרים, אבל מצרים עדיין נמצאת בתוכם: אחרי דורות של שעבוד, הם עדיין מפחדים מן המצרים ועדיין רואים עצמם כעבדים. זה החשש שנאמר בתחילת המסע: "פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה" (יג, יז).

המדרש מתאר את העם על שפת הים כארבע קבוצות, שכל אחת מהן הציעה דרך אחרת, ומפרש את תשובת משה כתשובה לכל אחת מהן:

מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דויהי בשלח ג (אינו חובה)

אַרְבַּע כִּתּוֹת נֶעֶשׂוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם: אַחַת אוֹמֶרֶת: נִפֹּל לַיָּם! וְאַחַת אוֹמֶרֶת: נַחְזֹר לְמִצְרַיִם! וְאַחַת אוֹמֶרֶת: נַעֲשֶׂה מִלְחָמָה כְּנֶגְדָּן! וְאַחַת אוֹמֶרֶת: נִצְטַוַּח (נצעק) כְּנֶגְדָּן! זֹאת שֶׁאָמְרָה 'נִפֹּל לַיָּם', נֶאֱמַר לָהֶם: "הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם"; זוֹ שֶׁאָמְרָה 'נַחְזֹר לְמִצְרַיִם', נֶאֱמַר לָהֶם: "כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם, לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם"; זוֹ שֶׁאָמְרָה 'נַעֲשֶׂה מִלְחָמָה כְּנֶגְדָּן', נֶאֱמַר לָהֶם: "ה' יִלָּחֶם לָכֶם". זוֹ שֶׁאָמְרָה 'נִצְטַוַּח כְּנֶגְדָּן', נֶאֱמַר לָהֶם: "וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן".

תשובת משה (יג–יד) בנויה מארבעה משפטים, והמדרש מתאים כל משפט לקבוצה אחרת:

לאלו שרצו ליפול לים, מתוך ייאוש, אמר: "הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה'". הישועה תבוא, ואין סיבה להתייאש.

לאלו שרצו לחזור למצרים אמר: "לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם". לא תהיה עוד חזרה למצרים.

לאלו שרצו להילחם אמר: "ה' יִלָּחֶם לָכֶם". את המלחמה הזו ה' ילחם.

לאלו שרצו לצעוק כנגד המצרים אמר: "וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן", ובאונקלוס: "וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן". יש שפירשו "נצטווח" כצעקת תפילה. לפי הפירוש הזה גם התפילה אינה מה שנדרש עכשיו, וכך נאמר בפסוק הבא: "מַה תִּצְעַק אֵלָי" (טו).

לכל ארבע התשובות יסוד אחד: ה' יושיע את ישראל, והעם צריך לעמוד ולבטוח בו.

הקב"ה הביא את העם אל הים כדי שמצרים ידעו כי הוא ה', וכדי שישראל יפסיקו לפחד ממצרים.

שמות יד, א–יד: ליד הים, רדיפה וצעקה

הצעת הוראה

פתיחה

נזכיר לתלמידים שבשיעור הקודם ראינו שהקב"ה בחר לעם דרך ארוכה, במדבר, "פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה". היום נראה שהקב"ה מוביל את העם למקום שנראה כמו מלכודת: מול הים, כשהמצרים רודפים אחריו. נקרא יחד את החידה של ר' אברהם אבן עזרא, ונבקש מהתלמידים לחבר כל מילה בחידה למי שהיא מכוונת אליו (צור: הקב"ה; ציר, כלומר שליח: משה; צאן: בני ישראל; צר: פרעה ומצרים). נשאל: לפי החידה, מה מצבם של בני ישראל? (אויב מציק להם, והם צועקים.) נשאיר את החידה פתוחה, ונחזור אליה בסוף השיעור.

חלק א: החנייה ליד הים (א–ד)

נקרא את פסוקים א–ד. ננחה את התלמידים לסמן בשלושה סימונים:

בירוק: את הציווי (לשוב ולחנות מול הים)

בכחול: את מחשבת פרעה ("נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ, סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר")

בקו תחתון: את מטרת ה' ("וְאִכְּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל חֵילוֹ, וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'"). (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

בעזרת הסימונים התלמידים ינסחו את התוכנית של הקב"ה בשלושה סעיפים (שאלה 3). תשובות צפויות: א. ה' ציווה לשוב ולחנות מול הים. ב. הים לפניהם והמדבר סביבם, ולכן פרעה יחשוב שהעם נבוך ואין לו לאן לברוח, וירדוף אחריו. ג. מטרת התוכנית היא שה' יתכבד בפרעה ובכל חילו, ומצרים ידעו כי הוא ה'.

תלמידים עשויים לשאול מדוע ה' מחזק את לב פרעה ואז מעניש אותו. נענה בקצרה: פרעה כבר בחר ברשע לאורך כל המכות, ועכשיו ה' מביא את המהלך לסיומו.

נתעכב על "וְאִכָּבְדָה" (שאלה 4). קודם נבחין בין שתי המשמעויות של השורש כ-ב-ד, שהתלמידים מכירים מסיפור המכות: "כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה" פירושו לב קשה ועקשנות, ו"וְאִכָּבְדָה" פירושו כבוד וגדולה. נעיר שיש כאן מידה כנגד מידה: פרעה הכביד את לבו, ודרכו יתכבד ה'.

אחר כך נלמד את רש"י בשלושה שלבים. קודם נשאל: איך יכול הקב"ה לקבל כבוד דווקא מפרעה, שאינו מכיר בו? נאסוף השערות. אחר כך נקרא את רש"י: "כשהקב"ה מתנקם ברשעים, שמו מתגדל ומתכבד", והתלמידים יבחרו את התשובה הנכונה בשאלה הסגורה (פרעה וחילו ייענשו לעיני כולם). לבסוף נחזור למה שסימנו בקו תחתון, "וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'", ונראה שהמשך הפסוק מפרש מהו הכבוד. (מיומנות הבנת פירוש רש"י.)

חלק ב: המרדף (ה–ט)

נקרא את פסוקים ה–ט. לפני רש"י נשאל: פרעה עצמו שילח את העם, ואם כן מה סיפרו לו? נאסוף השערות.

נקרא את רש"י על "ויגד למלך מצרים", ונסביר שאיקטורין הם מרגלים. יחד נשלים את ציר הזמן:

בימים הראשון עד השלישי: העם הלך בדרך, והמרגלים ששלח פרעה הלכו איתם.

ביום הרביעי: המרגלים סיפרו לפרעה.

בימים החמישי והשישי: המצרים רדפו.

בליל שביעי: בני ישראל ירדו לים.

בבוקר היום השביעי: אמרו שירה.

נקשר את הפירוש למנהג שלנו: בשביעי של פסח קוראים בתורה את שירת הים.

אחר כך נחבר את הפירוש למילה "ברח". משה ביקש מפרעה דרך של שלושה ימים, וכשעברו שלושה ימים והעם לא חזר, הבינו המרגלים שהעם ברח. כך מתבאר למה כתוב "ברח", אף שפרעה עצמו שילח אותם.

התלמידים ימצאו בפסוקים ו–ט שלוש מילים שמתארות את הצבא (למשל רכב, שלישים, פרשים, חיל). (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.) נשאל מדוע הכתוב מרבה בתיאור הזה. (הוא מראה כמה גדול הכוח שיובס, וכך יגדל כבוד ה', כמו שנאמר "וְאַכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל חֵילוֹ".) נסביר בקצרה את "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה" (ח): העם יצא בגלוי ובראש מורם, ע"פ אונקלוס ורש"י. זה עומד מול הפחד שיבוא מיד אחר כך.

חלק ג: הצעקה ותשובת משה (י–יד)

נקרא את פסוקים י–יד ונמלא את הטבלה:

אל ה': "וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'". זו תפילה.

אל משה: "הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם...". זו תלונה. (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

באותו רגע העם גם מתפלל וגם מתלונן.

נגדיר מילה מנחה: מילה או שורש שחוזרים כמה פעמים בקטע, כדי להדגיש רעיון. נזכיר דוגמה שהתלמידים מכירים: בסיפור קין והבל (בראשית ד, ב–יא) המילה "אח" חוזרת שבע פעמים, ומדגישה שהבל היה אחיו של קין. ננחה את התלמידים להקיף את המילה "מצרים" בפסוקים י–יג (היא מופיעה שבע פעמים), ונבקש מהם לחפש בפרק יג, יז את החשש שבגללו נבחרה הדרך. נראה שהחשש מתממש כאן. אחרי הבחירה בשאלה הסגורה (התשובה: בני ישראל עדיין קשורים למצרים ומפחדים ממנה) נכתוב על הלוח: **בני ישראל יצאו ממצרים, אבל מצרים עוד לא יצאה מהם.** נשאל: מה פירוש הדבר? (הם עדיין מפחדים מהמצרים, ועדיין חושבים כעבדים, עד כדי כך שהעבדות נראית להם טובה יותר מן הסכנה.)

נקרא את המדרש על ארבע הכתות על הים (הוראת המדרש היא רשות):

קודם נקרא את ארבע הקבוצות, ונבקש מהתלמידים להתאים כל אחת למשפט בלשון ימינו:

נפול לים: "אין שום סיכוי".

נחזור למצרים: "עדיף לחזור למה שהכרנו".

נעשה מלחמה: "נתמודד בעצמנו".

נצטווח: "נצעק בקול רם".

נשוחח בקצרה: התגובות האלה טבעיות לעם שיצא זה עתה מעבדות, ואנחנו מכירים אותן גם מחיינו. כשמשהו נראה קשה, יש מי שמוותר, יש מי שרוצה לחזור למוכר, יש מי שמנסה להתמודד לבד בכל הכוח, ויש מי שמרים קול ונשאר במקומו.

אחר כך נקרא את המשך המדרש. נסביר בקצרה כל תשובה, ונשאל מה משותף לכל ארבע התשובות:

"התיצבו": אל תתייאשו, ה' יושיע.

"לא תוסיפו לראותם": אין עוד חזרה למצרים.

"ה' ילחם לכם": לא אתם נלחמים, ה' נלחם.

"ואתם תחרישון": שתקו, ובטחו בה'.

נסכם: לכל התשובות יסוד אחד. ה' יושיע את ישראל, והעם צריך לעמוד ולבטוח בו.

מורה שבוחר לא ללמד את המדרש ילמד במקומו את המשימה הבאה: נקרא את תשובת משה (יג–יד) ונבקש מהתלמידים לסמן מה משה אומר לעם לעשות (אַל תִּירָאוּ, הִתְיַצְּבוּ, וּרְאוּ, תַּחֲרִשׁוּן) ומה ה' יעשה (יִשּׁוּעַת ה', יִלָּחֶם לָכֶם). נשאל: איזה משפט בתשובת משה עונה ישירות על הבעיה שגילינו במילה המנחה? ("כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם": העם ישתחרר ממצרים ומתודעת העבדות).

לסיום

נחזור לחידה, והתלמידים יכתבו כל שורה במילים שלהם:

מצרים הציקו לבני ישראל. בני ישראל צעקו אל משה. משה צעק אל ה'. ה' ציווה על משה להציל את עמו. (שתי השורות האחרונות עוד לא נלמדו. נגיע אליהן בשיעור הבא).

נקרא את השאלה למחשבה ולא נענה עליה: בני ישראל ראו את המצרים "וַיִּירְאוּ מְאֹד", ומשה אמר להם "אַל תִּירָאוּ... וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה'". מה יראו בים, ומה יקרה ליראה שלהם? בשיעור הבא נלמד את קריעת הים, ונגיע אל "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה... וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה', וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ" (לא).

נסכם: לפעמים גם אדם עומד בין הים למצרים: הדרך קדימה נראית חסומה, והדרך אחורה מפחידה. משה אומר "הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה'". גם כשאיננו רואים פתרון, אפשר לעמוד בביטחון שה' איתנו.

שמות יד, טו–לא: קריעת ים סוף, ידע נדרש לשיעור

הפסוקים מתארים את קריעת ים סוף: ציווי ה' למשה, עמוד הענן שעמד בין המחנות, מעבר ישראל בים וטביעת המצרים, ובסוף הפרק "וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ".

"מה תצעק אלי" (טו–יח)

הקב"ה אמר למשה: "מַה תִּצְעַק אֵלָי, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ" (טו), וציווה עליו להרים את מטהו ולנטות את ידו על הים. בכתוב לא נאמר שמשה צעק, ורש"י מבאר מה הייתה הצעקה (פירוש זה אינו חובה).

> **רש"י שמות יד, טו**
> מַה תִּצְעַק אֵלָי. לִמְּדָנוּ שֶׁהָיָה מֹשֶׁה עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל, אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה: לֹא עֵת עַתָּה לְהַאֲרִיךְ בִּתְפִלָּה, שֶׁיִּשְׂרָאֵל נְתוּנִין בְּצָרָה.

משה עמד והתפלל. הקב"ה אמר לו שזו אינה שעה של תפילה ארוכה, אלא שעה שבה העם צריך לנסוע אל הים.

פסוקים יז–יח חוזרים על "וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה" מפסוק ד, ומוסיפים "בְּרָכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו": כבוד ה' יתגלה בהפלת חיל המרכבות של מצרים.

עמוד הענן בין המחנות (יט–כ)

מלאך האלוהים ועמוד הענן, שהלכו לפני המחנה, עברו לעמוד מאחוריו, בין מחנה מצרים למחנה ישראל, "וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלָּיְלָה" (כ). בפסוק כ נאמר באותו משפט "וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ" וגם "וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה", ולכן צריך להבין למי היה חושך ולמי אור.

> **רש"י שמות יד, יט** (פירוש זה הוא חובה)
> וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן. כְּשֶׁחָשְׁכָה וְהִשְׁלִים עַמּוּד הֶעָנָן אֶת הַמַּחֲנֶה לְעַמּוּד הָאֵשׁ, לֹא נִסְתַּלֵּק הֶעָנָן כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָגִיל לְהִסְתַּלֵּק עַרְבִית לְגַמְרֵי, אֶלָּא נָסַע וְהָלַךְ לוֹ מֵאַחֲרֵיהֶם לְהַחֲשִׁיךְ לְמִצְרַיִם.
>
> **רש"י שמות יד, כ** (פירושים אלה הם חובה)
> וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ. לְמִצְרַיִם.
> וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה. [וַיָּאֶר עַמּוּד הָאֵשׁ אֶת הַלַּיְלָה] לְיִשְׂרָאֵל, וְהוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם כְּדַרְכּוֹ לָלֶכֶת כָּל הַלַּיְלָה, וְהַחֹשֶׁךְ שֶׁל עֲרָפֶל לְצַד מִצְרַיִם.

בכל ערב היה עמוד הענן מסתלק ועמוד האש בא במקומו, כפי שלמדנו ברש"י על "לֹא יָמִישׁ" (יג, כב). בלילה הזה הענן לא הסתלק. הוא נסע ועמד מאחורי מחנה ישראל, בינו לבין מחנה מצרים, והחשיך למצרים, ועמוד האש המשיך להאיר לישראל. כך היה באותו לילה חושך למצרים ואור לישראל, והמצרים לא יכלו להתקרב.

קריעת הים וטביעת המצרים (כא–כט)

משה נטה את ידו, וה' הוליך את הים "בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל הַלַּיְלָה" (כא). בני ישראל עברו בתוך הים ביבשה, "וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם" (כב), והתיאור הזה חוזר גם בסוף הקטע (כט). המצרים נכנסו אחריהם לים. לפנות בוקר הֵמם ה' את מחנה מצרים, הסיר את גלגלי המרכבות, והמצרים נסעו בהן בקושי (כה). המצרים עצמם אמרו: "אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי ה' נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם" (כה). משה נטה שוב את ידו, המים שבו למקומם, ו"לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד אֶחָד" (כח).

בקטע הזה מתקיים כל מה שנאמר בתחילת הפרק:

משה אמר "ה' יִלָּחֵם לָכֶם" (יד), **והמצרים אומרים** "ה' נִלְחָם לָהֶם" (כה).

ה' אמר "וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'" (ד, יח), **והמצרים** מכירים בכך ובורחים.

משה הבטיח "לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד" (יג), **ואף אחד מהמצרים** לא נשאר.

"וַיַּרְא... וַיִּירְאוּ... וַיַּאֲמִינוּ" (ל–לא)

ישראל ראו את המצרים מתים על שפת הים (ל). פסוק ל"א מסכם את הפרק: "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם, וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה', וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ". השורשים ר-א-ה ו-י-ר-א חוזרים בפרק וקשורים זה בזה: מה שבני ישראל רואים קובע ממה הם יראים.

בפסוק י נשאו את עיניהם, ראו את המצרים, "וַיִּירְאוּ מְאֹד".

בפסוק יג אמר להם משה: "אַל תִּירָאוּ... וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה'... לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד".

בפסוק ל ההבטחה התקיימה: ראו את מצרים, אבל "מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם".

בפסוק לא ראו את היד הגדולה, "וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה'".

הכתוב משחק בדמיון בין המילים: "וַיַּרְא" ו"וַיִּירְאוּ".

היראה ממצרים התחלפה ביראת ה' ובאמונה. גם משה, שחשש בתחילת שליחותו "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי" (ד, א), רואה עכשיו שהעם מאמין בה' ובו.

קריעת הים השלימה את יציאת מצרים: המצרים הכירו בה', וישראל, שפחדו ממצרים, ראו את ישועת ה' והאמינו בו.

שמות יד, טו–לא: קריעת ים סוף

הצעת הוראה

פתיחה

נזכיר שבשיעור הקודם ראינו את בני ישראל חונים על שפת הים, והמצרים רודפים אחריהם.
נתבונן במפה. התלמידים יסמנו מקומות מוכרים כדי להתמקם במפה, ואחר כך יסמנו את הדרכים היבשתיות ממצרים לכנען. נזכיר שעל דרך ארץ פלשתים כבר למדנו (יג, יז), ונשאל: אם יש דרכים יבשתיות, מדוע הביא ה' את העם דווקא אל הים? נאסוף השערות ונכתוב אותן בצד הלוח. נחזור אליהן בסוף השיעור.

חלק א: "מה תצעק אלי" (טו–יח)

נקרא את פסוקים טו–יח. התלמידים ישלימו מה מוטל על כל אחד:
בני ישראל: "וְיִסָּעוּ".
משה: "הָרֵם אֶת מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם".
מה יקרה: בני ישראל יבואו בתוך הים ביבשה. (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)
נבקש למצוא את הביטוי שכבר למדנו: "וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה" (יז). נסביר שהתוכנית שה' הודיע עליה בפסוק ד מתחילה להתקיים.
הרחבה: נקרא את רש"י על "מה תצעק אלי". בפסוקים לא כתוב שמשה צעק. רש"י מוסיף שמשה עמד והתפלל, והקב"ה אמר לו שזו לא שעה של תפילה ארוכה, אלא שעה שבה העם צריך לנסוע. אם למדו בשיעור הקודם את המדרש, נזכיר את הקבוצה שאמרה "נצטווח": עכשיו נדרש מעשה.

חלק ב: עמוד הענן בין המחנות (יט–כ)

נקרא את פסוקים יט–כ. לפני רש"י נשאל: איך ייתכן שבאותו לילה היה גם "הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ" וגם "וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה"? נאסוף השערות.
נקרא את שלושת פירושי רש"י, והתלמידים ישלימו את הציור "הדרך בלילה". נפנה את תשומת לבם לחץ שמראה את כיוון ההליכה, ונשאל: מי הולך מקדימה ומי מאחור?
מחנה ישראל: המחנה האמצעי, שהולך אחרי עמוד האש. היה בו אור, כי עמוד האש האיר להם.
מחנה מצרים: המחנה האחרון, שרודף מאחור. היה בו חושך, כי עמוד הענן עמד בינו לבין ישראל.
העמוד שבין המחנות: עמוד הענן. **העמוד שבראש:** עמוד האש, "וְהוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם כְּדַרְכּוֹ".

נזכיר את מה שלמדנו בשיעור הקודם ברש"י על "לא ימיש" (יג, כב): בכל ערב עמוד הענן היה מסתלק ועמוד האש בא במקומו. בלילה הזה הענן לא הסתלק, אלא נסע ועמד מאחורי מחנה ישראל, בינו לבין מחנה מצרים. רש"י מוסיף ומבאר למי היה החושך ולמי האור: באותו לילה עצמו היה חושך למצרים ואור לישראל. (תשובה לסעיף ב.)

את הבסיס בפסוק לדברי רש"י התלמידים יצטטו מפסוק יט: "וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם". (תשובה לסעיף ג.)".

חלק ג: קריעת הים וטביעת המצרים (כא–כט)

נקרא את פסוקים כא–כט. התלמידים יסדרו את האירועים לפי הסדר (3 – המצרים נכנסים; 1 – משה נוטה את ידו; 6 – המים שבים; 2 – בני ישראל עוברים ביבשה; 5 – "אָנוּסָה"; 4 – לפנות בוקר ה' מבהיל). כך נוודא שהם מבינים את מהלך הסיפור.

נסכם את פרק יד כולו סביב הרעיון שדברי ה' ומשה מתקיימים: כל מה שנאמר בתחילת הפרק מתקיים בסופו.

התלמידים ימלאו בטבלה איך כל הבטחה התקיימה:

"ה' יִלָּחֶם לָכֶם": "וַיָּהֶם אֵת מַחֲנֵה מִצְרַיִם" (כד), או "וַיְנַעֵר ה' אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם" (כז).

"וְיָדְעוּ מִצְרַיִם": "אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם" (כה). המצרים עצמם מודים שה' נלחם בהם.

"לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם": "לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד אֶחָד" (כח). (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

לסיום: "וַיַּרְא... וַיִּירְאוּ... וַיַּאֲמִינוּ" (ל–לא)

נקרא את פסוקים ל–לא. אחר כך נעבור לארבעת הפסוקים שבמסגרת (י, יג, ל ולא).

סימון: התלמידים יסמנו את מילות הראייה. נשים לב שבפסוק י הראייה מתוארת במילים "וַיִּשְׂאוּ... אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה". הם יסמנו גם את המילים מהשורש י-ר-א. נסביר את ההבדל בין "וַיִּירְאוּ מְאֹד" לבין "וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה'": הראשון הוא פחד מסכנה, והשני הוא יראה מתוך הכרה בגדולת ה'.

התיבות:

פסוק י: ראו את המצרים, ופחדו מהם.

פסוק יג: משה אומר להם: אל תיראו, וראו את ישועת ה'.

פסוקים ל–לא: ראו את מצרים מתים ואת היד הגדולה, ויראו את ה'. (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

בתחילת הפרק עיני העם היו על מצרים, ולכן פחדו ממצרים. בסופו ראו את מצרים מתים ואת היד הגדולה שעשה ה', והיראה ממצרים התחלפה ביראת ה' ובאמונה. מה שאדם רואה קובע ממה הוא ירא.

נשים לב גם לדמיון בין המילים "וַיַּרְא" ו"וַיִּירְאוּ" בפסוק לא. גם בחיינו יש רגעים שבהם אנחנו רואים בצורה ברורה ובפשטות את יד ה', וברגעים כאלו חשוב להתחזק ולחזק את האמונה.

נחזור להשערות מהפתיחה ונשאל שוב מדוע ה' הביא את העם אל הים (כדי שמצרים ידעו כי הוא ה', וגם: כדי שישראל יראו בעיניהם את ישועת ה', יפסיקו לפחד ממצרים ויאמינו בקב"ה).

נאמר שבשיעור הבא נלמד את השירה ששרו משה ובני ישראל אחרי קריעת הים.

שמות טו, א–כא: שירת הים, ידע נדרש לשיעור

אחרי קריעת הים שרו משה ובני ישראל שירה לה', ומרים והנשים יצאו אחריהם בתופים ובמחולות.

הוראת השירה היא רשות. אנחנו אומרים אותה בכל יום בתפילה, ולכן כדאי להקדיש לה שיעור.

מן הנס אל השירה

פרק יד מסתיים ב"וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל... וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ", ומיד אחריו נאמר "אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה". רש"י מבאר:

> **רש"י שמות טו, א (פירוש זה אינו חובה)**
>
> אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה. אָז כְּשֶׁרָאָה הַנֵּס עָלָה בְלִבּוֹ שֶׁיָּשִׁיר שִׁירָה.

בני ישראל ראו, האמינו ושרו. השירה היא הודאה לקב"ה על הישועה. כך גם בהגדה: "לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת... וְנאֹמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה".

השירה מתארת את הקב"ה (א–יב)

עיקר החלק הראשון הוא שבח לה' ולמעשיו: "ה' אִישׁ מִלְחָמָה", "יְמִינְךָ ה' נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ", "מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם ה'". מה שראו בני ישראל בעיניהם בים הופך בשירה לשבח. למשל, "ה' יִלָּחֶם לָכֶם" (יד, יד) הופך ל"ה' אִישׁ מִלְחָמָה". על "זֶה אֵלִי" כותב רש"י:

> **רש"י שמות טו, ב (פירוש זה אינו חובה)**
>
> זֶה אֵלִי. בְּכְבוֹדוֹ נִגְלָה עֲלֵיהֶם וְהָיוּ מַרְאִין אוֹתוֹ בְּאֶצְבַּע, רָאֻתָה שִׁפְחָה עַל הַיָּם מַה שֶּׁלֹּא רָאוּ נְבִיאִים.

ההתגלות הייתה ברורה כל כך, שכל העם, גם הפשוטים שבו, הכיר בה.

מה שהקב"ה עוד יעשה (יג–יח)

מפסוק יג השירה פונה אל הדרך שלפני העם:

העמים שבדרך ישמעו ויפחדו, "עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ ה'" (טז). הפחד התהפך: בפרק יד בני ישראל פחדו ממצרים ("וַיִּירְאוּ מְאֹד", יד, י), ועכשיו העמים הם שפוחדים מישראל ומה'. הדברים התקיימו בימי יהושע, כשאמרה רחב: "וְכִי נָפְלָה אֵימָתְכֶם עָלֵינוּ" (יהושע ב, ט).

הקב"ה יביא את העם אל הארץ ואל המקדש: "תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ" (יז).

השירה מסתיימת ב"ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד" (יח).

הרמב"ן, שלמדנו בפרק יג, כותב:

> **רמב"ן שמות יג, טז**
>
> וּמִן הַנִּסִּים הַגְּדוֹלִים הַמְפֻרְסָמִים אָדָם מוֹדֶה בַּנִּסִּים הַנִּסְתָּרִים שֶׁהֵם יְסוֹד הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ.

כך גם בשירה: מתוך הנס הגלוי שראו בים, בני ישראל בטוחים במה שהקב"ה עוד יעשה להם.

שירת מרים (כ–כא)

מרים והנשים יצאו "בְּתֻפִּים וּבְמָחֹלֹת". בני ישראל יצאו ממצרים בחיפזון, "וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם" (יב, לט). רש"י מבאר מאין היו להן תופים:

רש"י שמות טו, כ (פירוש זה אינו חובה)

בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת. מֵבְטָחוֹת הָיוּ צַדְקָנִיּוֹת שֶׁבַּדּוֹר שֶׁהַקָּבָ"ה עוֹשֶׂה לָהֶם נִסִּים, וְהוֹצִיאוּ תֻּפִּים מִמִּצְרַיִם.

אצל בני ישראל השירה באה אחרי שראו את הנס, ואצל הנשים האמונה קדמה לנס.

השירה בספר תורה ובתפילה

בספר תורה כותבים את השירה "אָרִיחַ עַל גַּבֵּי לְבֵינָה" (מגילה טז, ב): כל קטע כתב כתוב מעל רווח, כמו לבנים בקיר.

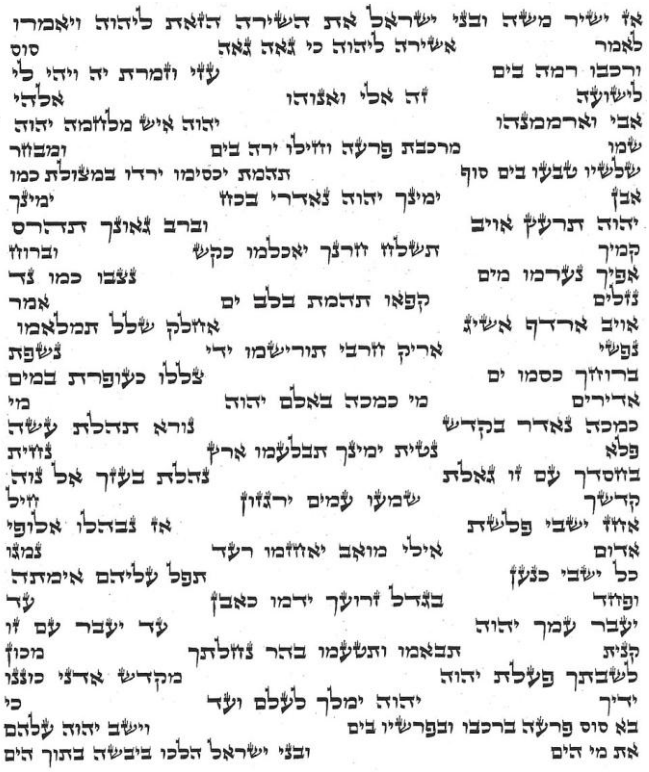

שירת הים בספר תורה (מתוך ויקיפדיה)

בכל בוקר אנחנו אומרים את השירה בפסוקי דזמרה.

לסיכום: בני ישראל ראו את הנס בים, האמינו בה' ושרו לו. השירה משבחת את מה שעשה הקב"ה בים, ומתוכו מביעה ביטחון במה שעוד יעשה, עד "ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד".

שמות טו, א–כא: שירת הים

הצעת הוראה

פתיחה

נזכיר שהשיעור הקודם הסתיים במילים "וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה', וַיַּאֲמִינוּ" (יד, לא). התלמידים ימצאו בסידור את "אז ישיר", ואחר כך ימצאו בחומש את מקום השירה. (מיומנות דפדוף והתמצאות.)

נתבונן בתמונה של השירה בספר תורה, ונבקש להסביר את השם "אריח על גבי לבנה" (מגילה טז, ב). (בכל שורה יש קטעי כתב ורווחים, וכל קטע כתוב מעל רווח, כמו לבנים בקיר.)

חלק א: "אז ישיר" (א)

נקרא ברצף את יד, ל–לא ואת טו, א, והתלמידים ישלימו את המשפט (בני ישראל ראו את מצרים מתים ואת היד הגדולה שעשה ה', ולכן הם האמינו בה' ובמשה עבדו, ואז הם שרו שירה). רש"י מבאר: "אָז כְּשֶׁרָאָה הַנֵּס עָלָה בְלִבּוֹ שֶׁיָּשִׁיר שִׁירָה". השירה היא הודאה לקב"ה על הישועה. כך גם בהגדה, אחרי סיפור יציאת מצרים: "לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבֵּחַ... וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה".

חלק ב: מה שרים? (א–יח)

נקרא את השירה בקול, והתלמידים יחברו כל קטע לכותרת שלו. הכותרת המיותרת, "בני ישראל צועקים אל ה'", מתארת את מה שקרה בפרק יד, לפני הנס. נשים לב למבנה השירה: היא עוברת ממה שהיה בים (א–יב) אל מה שעוד יהיה (יג–יח).

חלק ג: מה קרה בים? (ד–י)

התלמידים יסמנו את תיאורי ה' בפסוקים, ונראה שהשירה מרבה לתאר את הקב"ה ואת מעשיו. אחר כך יחברו מילים קשות לפירושן לפי רש"י: שָׁלְשָׁיו – שרי הצבא (רש"י יד, ז); נָעֲרְמוּ – נאספו לערמה גבוהה; כְּמוֹ נֵד – חומה; קָפְאוּ – התקשו כמו אבן; אָרִיק חַרְבִּי – אשלוף את החרב; צָלְלוּ – שקעו, ירדו לעומק. אחרי ההתאמה נקרא את פסוקים ח–י ברצף, והתלמידים יכתבו מה תכנן האויב (לרדוף, להשיג, לחלק שלל ולהרוג) ומה קרה לו ("נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם"). נשים לב לניגוד: האויב מונה שש פעולות, ונשיפה אחת של הקב"ה מבטלת את כולן. (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.)

אם הזמן מאפשר, כדאי ללמוד את ההרחבה, רש"י על "זה אלי". ההתגלות בים הייתה ברורה כל כך, שכל העם, גם הפשוטים שבו, ראו את כבוד ה': "רָאָתָה שִׁפְחָה עַל הַיָּם מַה שֶּׁלֹּא רָאוּ נְבִיאִים". תלמידים עשויים לשאול איך אפשר לראות את הקב"ה. נסביר שרש"י כותב "בְּכְבוֹדוֹ נִגְלָה": בני ישראל ראו את גילוי כבודו, ו"מַרְאִין אוֹתוֹ בְּאֶצְבַּע" מבטא את בהירות ההכרה. בשאלה על המילה "זֶה" התלמידים ימצאו ברש"י את המילים "מַרְאִין אוֹתוֹ בְּאֶצְבַּע".

חלק ד: מה שהקב"ה עשה, ומה שעוד יעשה (יג–יח)

נקרא את פסוקים יג–יח. התלמידים יכתבו שני דברים שהקב"ה עוד יעשה לעם (למשל: ינהג אותו "אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ", יג; העמים יפחדו, טז; יביא אותו ויטע אותו "בְּהַר נַחֲלָתְךָ", יז). כך יראו שהשירה עוברת ממה שהקב"ה עשה בים אל מה

שעוד יעשה. לפי אבן עזרא, חלק מהפעלים כתובים בלשון עבר ("נָחִיתָ", "נַהַלְתָּ"), אף שהם מתארים את העתיד, "כמשפט הנבואות".

אפשר להזכיר בעל פה את דברי הרמב"ן שלמדנו בפרק יג: "וּמִן הַנִּסִּים הַגְּדוֹלִים הַמְפֻרְסָמִים אָדָם מוֹדֶה בַּנִּסִּים הַנִּסְתָּרִים". מתוך הנס הגלוי שראו בים, בני ישראל בטוחים במה שהקב"ה עוד יעשה להם.

חלק ה: הפחד התהפך (יד–טז)

נזכיר שבפרק יד בני ישראל פחדו מהמצרים ("וַיִּירְאוּ מְאֹד", יד, י). התלמידים יקראו בחומש את פסוקים יד–טז, ויכתבו מי מפחד עכשיו וממי (העמים, מישראל ומה'). הפחד התהפך: מי שהיה נרדף נעשה למי שמפחדים ממנו. התלמידים יעתיקו מילות פחד ("יִרְגָּזוּן", "חִיל", "נִבְהֲלוּ", "רַעַד", "נָמֹגוּ", "אֵימָתָה וָפַחַד"), ויכתבו מה יאפשר הפחד הזה (העמים לא יפגעו בישראל, "עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ ה'"). (מיומנות איתור פרטים בפסוקים.) הדברים התקיימו בימי יהושע, כשאמרה רחב: "וְכִי נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ... כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מֵי יַם סוּף מִפְּנֵיכֶם" (יהושע ב, ט–י).

חלק ו: שירת מרים (כ–כא)

נקרא את פסוקים כ–כא. נזכיר שבני ישראל יצאו ממצרים בחיפזון ולא הכינו אפילו אוכל לדרך (יב, לט), ונשאל מאין היו לנשים תופים. נאסוף השערות, ונקרא את רש"י: הנשים היו בטוחות שהקב"ה יעשה להן ניסים, ולכן הוציאו תופים ממצרים. האמונה שלהן קדמה לנס.

אם הזמן מאפשר, כדאי לעשות את ההרחבה: התלמידים יחפשו אישה נוספת מתחילת החומש שפעלה מתוך אמונה וראיה למרחוק (מרים, שעמדה מרחוק "לְדֵעָה מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ"; המיילדות, שיראו את האלוהים; יוכבד, שהצפינה את משה).

סיום

נשאל מה למדנו היום על השירה שאנחנו אומרים בכל בוקר. (היא נאמרה מתוך מה שבני ישראל ראו בים ומתוך אמונתם, והיא מתארת את מעשי ה' בים ואת מה שעוד יעשה.)

את הניסים הגלויים ראו בני ישראל בים. בחיינו אנחנו פוגשים בעיקר ניסים נסתרים. בתפילת העמידה אנחנו מודים "עַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ": גם לנו יש על מה לשיר.

שמות טו, א–יח: שירת הים ביצירה

הצעת הוראה (שיעור רשות)

בשיעור זה התלמידים מעיינים בבית אחד משירת הים, ומבטאים את משמעותו ביצירה. השיעור הוא רשות, ומתאים לכיתה שלמדה את שיעור 1. מומלץ לשתף מורה לאומנות כבר בתכנון השיעור, ולהעביר את השיעור יחד איתו.

עיון בפסוקים

נחלק את הכיתה לשש קבוצות, וכל קבוצה תקבל בית מהשירה: א–ב, ג–ה, ו–ח, ט–יא, יב–טז, יז–יח. לפני היצירה, כל קבוצה תעיין בפסוקים שלה: תברר את פשוטם, תבחר את הביטוי המרכזי בהם, ותשאל מה הם אומרים על הקב"ה ועל מעשיו. נעבור בין הקבוצות, נוודא שהפסוקים מובנים, ונבאר מילים קשות לפי רש"י או פירוש שטיינזלץ (באתר "ספריא"). העיון הוא הבסיס ליצירה, וכל בחירה בעיצוב צריכה לנבוע ממשמעות הפסוקים.

יצירה

נבחר אחת משתי אפשרויות:

אפשרות ראשונה: טיפוגרפיה

טיפוגרפיה היא עיצוב של אותיות ומילים כך שצורתן מבטאת את משמעותן: גודל האותיות, צורתן, כיוון הכתיבה, המרווחים והצבע. נציג דוגמאות וננתח אותן יחד, ונתרגל עיצוב טיפוגרפי של כמה מילים (למשל "שבירה", "לצמוח", "להמתין").

דוגמאות (אפשר למצוא דוגמאות רבות ברשת, חפשו Typography)

לכל עבודה הקבוצה תצרף נספח קצר, שיוצג לצידה: הפסוקים שעוצבו, הביטוי שהודגש, והסבר לכל בחירה בעיצוב ולמה שהיא מבטאת בפסוקים. כך נוודא שהעיצוב נובע מהבנת הפסוקים.

נתלה את העבודות והנספחים לפי סדר הבתים.

אפשרות שנייה: קריאה בקולות

כל קבוצה תתכנן את אמירת הפסוקים שלה כך שהקול יבטא את משמעותם: אילו מילים יאמר יחיד ואילו יאמרו כולם, היכן יגביהו את הקול והיכן ינמיכו אותו, והיכן יעצרו. כך, למשל, בפסוקים ט–יא אפשר לומר את דברי האויב מהר, כל מילה בפי תלמיד אחר ("אֶרְדֹּף", "אַשִּׂיג", "אֶחֱלֹק שָׁלָל"). אחרי עצירה, הקבוצה כולה תאמר בקול שקט "נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם": נשיפה אחת של הקב"ה מבטלת את כל דברי האויב. ולבסוף, בקול רם: "מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם ה'".

נאמר יחד את השירה כולה. לפי רש"י (כא), משה היה "אוֹמֵר וְהֵם עוֹנִין אַחֲרָיו", ולכן הכיתה כולה תענה אחרי כל בית "אָשִׁירָה לַה' כִּי גָאֹה גָּאָה".